

# «Rædsomskjønne Naturscener»

*Baltazar Mathias Keilhaus syn på norsk fjellnatur*

Sondre Kristiansen Prestøy



Masteroppgave i historie ved  
institutt for arkeologi, konservering og historie

UNIVERSITETET I OSLO

25. mai 2021



© Sondre Kristiansen Prestøy

2021

«Rædsomskjønne Naturscener»: Baltazar Mathias Keilhau syn på norsk fjellnatur

Sondre Kristiansen Prestøy

<http://www.duo.uio.no/>

Tittelsitatet er hentet fra: Keilhau, Baltazar Mathias. «De høieste Fjelde i Norge». *Hermoder*. 23. november 1822, 30. utgave. Mikrofilmarkivet NB

Forsidebildet er hentet fra: Boeck, Christian Peter Bianco, Wilhelm Maximilian Carpelan, og Baltazar Mathias Keilhau. *Ms.plv. 1247 Baltazar Mathias Keilhau: «Erindring af Fjeldreisen i 1820. Tilegnet min Ven Boeck. Keilhau. Christiania 1821.»*, 1821.

[https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digimanus\\_60181](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digimanus_60181).

## **Forord**

Da var et spennende kapittel på lektorprogrammet over. Jeg vil først og fremst takke min veileder Ulrike Spring for veldig gode kommentarer og innspill på oppgaven. Jeg har lært masse. Takk også til min bi-veileder Ellen Cathrine Lund for god veiledning på den fagdidaktiske epilogen.

Takk til gutta på kontoret som har bidratt til en sosial og morsom skriveprosess! Og sist, men ikke minst takk til familie og venner som har gjort de siste fem årene på lektorprogrammet bra.

## Sammendrag

Denne oppgaven tar for seg geologen Baltazar Matias Keilhau sitt syn på norsk fjellnatur. Keilhau regnes ofte som en av «Jotunheimens oppdagere». Dette fordi han i 1820 gjennomførte en vitenskapelig reise gjennom Jotunheimen sammen med medstudenten Christian Peder Bianco Boeck. Denne oppgaven tar imidlertid for seg et tidsrom som strekker seg fra tiden rundt reisen i 1820 til Keilhaus død i 1858. På den måten tar oppgaven også for seg hvordan hans syn på fjellet endret seg over tid. Problemstillingen er: *hva karakteriserte Baltazar Mathias Keilhaus syn på norsk fjellnatur?*

Et sentralt argument er at Keilhau var mangefasettert, og at han representerte fjellet på ulike måter i ulike kontekster. Primærkildene gir inntrykk av tre hovedrepresentasjoner: 1) den vitenskapelige-, 2) den romantiske-, og 3) oppdagelsesrepresentasjonen. Oppgavens tematiske inndeling følger denne inndelingen.

Keilhau befant seg i brytningstiden mellom opplysningstiden og romantikken. Et sentralt moment i oppgaven er dermed å indentifisere hvordan han situerte seg i spennet mellom opplysning og romantikk. Dette er også interessant fordi romantikken brakte med seg nytt tankegods rundt natur og naturforståelse. Flere har for eksempel påpekt hvordan et romantisk syn på fjellheimen muliggjør friluftslivets oppblomstring, og «turistifiseringen» av fjellet i den andre halvdel av 1800-tallet.

Kapittel to tar for seg hvordan Keilhaus vitenskapssyn utviklet seg fra å følge en opplysningstendens, til å bli mer romantisk. Han gikk kort fortalt fra å verdsette empiriske observasjoner og rasjonalitet, til å se på naturen som en helhetlig organisme med mer mystiske og ukjennelige sammenhenger. Endringen skjer blant annet gjennom et møte med romantikeren Henrik Steffens i 1824.

Kapittel tre tar for seg Keilhaus romantiske syn på fjellet på et estetisk nivå. Hans sublimе beskrivelser av fjellet er her det mest tydelige tegnet på et romantisk syn. Kapittel 4 tar for seg hvordan Keilhau iscenesatte seg selv som en «oppdager» i et «uoppdaget» område. Her kommer det fram gjennom Keilhaus omtale av de lokale han møter at han ikke uten videre kan kalles en romantiker. Hans omtale av de lokale fulgte nemlig i større grad en opplysningstendens.

## Innhold

Forord .....	4
Sammendrag .....	5
Kapittel 1 – Innledning .....	8
Introduksjon – Tema og bakgrunn.....	8
Problemstilling og aktualisering .....	9
Metode .....	10
Kilder og avgrensning .....	11
Teori og begrepsavklaringer .....	12
Forskningsstatus .....	14
Kapittel 2 – Vitenskapsmannen.....	18
Introduksjon.....	18
Bergseminaret og utviklingen av den norske geologien.....	19
Keilhaus akademiske karriere.....	20
«Naturens laboratorium» .....	21
Keilhaus vitenskapssyn.....	22
Transmutasjonsteorien.....	25
Konklusjon.....	27
Kapittel 3 – Romantikeren .....	29
Introduksjon.....	29
«Mountain Gloom» til «Mountain Glory» .....	31
Norske naturoppfatninger .....	31
De nye estetiske kategoriene .....	34
Erindring af Fjeldreisen i 1820.....	37

Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828 .....	39
Konklusjon.....	42
Kapittel 4 - Oppdageren .....	44
Introduksjon.....	44
Hva er en oppdager?.....	45
Ole Urden – «en forstandig og meget comik Person» .....	46
«Reise i Öst- og Vest-Finmarken» .....	50
Konklusjon.....	51
Kapittel 5 – Konklusjon .....	52
Fagdidaktisk epilog .....	55
Introduksjon.....	55
Masteroppgaven og fagfornyelsen.....	56
Historisk empati, sammenhenger og perspektiver.....	57
Utforskende historie og kildekritisk bevissthet .....	58
Historiebevissthet .....	59
Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid .....	61
Konklusjon.....	62
Kilder.....	63
Litteraturliste .....	64
Vedlegg .....	67

## Kapittel 1 – Innledning

Grebne af disse Naturstemmer vovede vi ikke at blande vore Ord derimellom.<sup>1</sup>

### Introduksjon – Tema og bakgrunn

Tema for denne oppgaven er geologen Baltazar Mathias Keilhau (1797–1858) syn på norsk fjellnatur. Keilhau blir ikke bare kalt «geologiens rydningsmann» i Norge – han blir også ofte omtalt som en av «Jotunheimens oppdagere».<sup>2</sup> Dette navnet fikk han etter en berømt fjelltur til Jotunheimen i 1820 som han gjennomførte med medstudenten og botanikeren Christian Peder Bianco Boeck (1798–1877). Før Keilhau og Boecks fjelltur var Jotunheimen et lite kjent område for dem som ikke jaktet eller fisket der. Som A. O. Øverland skrev i 1896:

Det høres noget utoligt ud, med det er dog sandt: der fandtes endnu, da men skrev det Herrens Aar 1820, i det søndenfjeldske Norge (...) et Stykke Land af 100-150 Kvadratmiles Udstrækning, til hvilket den civiliserede Verden ikke havde meget større Kjendskab end f. Ex. til Ny-Holland, Patagonien og det indre af Afrika, det vil sige Jordens mindst bekjente Landstrækninger.<sup>3</sup>

Øverland overdrev nok noe. Botanikeren Christen Smith (1785–1816) hadde for eksempel vært i området syv år tidligere, i 1813. Likevel, området var svært ukjent og ikke kartlagt. Området hadde heller ikke enda et universelt akseptert navn. Det var Keilhau som først ga det navnet «Jotunfjeldene» i 1823 – en oversettelse av Riesengebirge, som er et fjellområde på grensen mellom Tyskland og Polen.<sup>4</sup>

Keilhaus artikler fra fjellturen i 1820 fikk stor oppmerksomhet i samtiden. Hans lesere fikk høre om massive fjellområder som var ukjent for de aller fleste. Han jobbet samtidig møysommelig med å kartlegge hele Norges geologiske sammensetning i verket *Gea Norvegica*, som ble ferdigstilt i 1850.<sup>5</sup> Det er imidlertid ikke kun Keilhaus vitenskapelige verk, eller hans «oppdagelse» av Jotunheimen, som gjør han interessant. Det er også hvordan han beskrev fjellet. Keilhaus lesere fikk ikke bare høre om vitenskap. De fikk også lese om vill fjellnatur som ville gjøre reisende målløse:

---

<sup>1</sup> Baltazar Mathias Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge», *Hermoder*, 23. november 1822, 30 utgave, Mikrofilmarkivet NB.

<sup>2</sup> Anne Kristine Børresen og Astrid Wale, *Kartleggerne: Norges geologiske undersøkelse 1858-2008*, Norbok (Trondheim: Tapir akademisk forl., 2008), 21

<sup>3</sup> O. A. Øverland, *Jotunheimens Opdagelseshistorie*, Historiske Fortællinger 19 (Kristiania: Cammermeyer, 1896), 4

<sup>4</sup> Ben Johnsen, *Jotunheimens stortopper: folk og fjell gjennom tidene*, Norbok (Oslo: Norsk tindeklub, 1991), 10,

<sup>5</sup> Børresen og Wale, *Kartleggerne*, 24.



Ved dette høie Sprog forbauses den Reisende: Naturen, som forekom ham saa iiskold og død, bliver pludselig talende - men tier ligesaasart for at overlade den Forbausede til Tanken og Phantasien.<sup>6</sup>

Naturen ble ikke «talende» kun for Keilhau. 1800-tallet var nemlig tiden der mennesker begynte å se på fjellheimen som «skjønn og sunn».<sup>7</sup> Keilhau og Boecks ekspedisjon til Jotunheimen skjedde i en tid der romantikken var i ferd med å slå rot i Norge. Med den kom det et nytt natursyn. Naturen var ikke lenger et komplekst maskineri uten estetisk verdi, som under opplysningstiden. Romantikken var på mange måter et opprør mot opplysningstidens lovmessigheter og dens fokus på fornuft. Mange søkte mot det ekte, følelsesladde, og mystiske. Den frie, dramatiske og ville naturen ble et viktig ideal. Mennesker har med andre ord ikke alltid sett på naturen som vakker og dramatisk slik vi gjør i dag. Som Majorie Hope Nicholson skrev i *Mountain Gloom and Mountain Glory*:

We comfortably agree, believing that the emotions we feel – or are supposed to feel – in the presence of grand Nature are universal and been shared by man at all times. But high mountains were not “a feeling” to Virgil or Horace, to Dante, to Shakespeare or Milton. (...) we take for granted that men have always climbed mountains for pleasure or triumph. (...) Like men of every age, we see in Nature what we have been thought to look for, we feel what we have been prepared to feel.<sup>8</sup>

### **Problemstilling og aktualisering**

Problemstillingen for denne oppgaven vil være: *hva karakteriserte Baltazar Mathias Keilhaus syn på norsk fjellnatur?* Keilhau nevnes ofte i forbindelse med tema som kartlegging og friluftsliv i en historisk kontekst. Han var ikke en friluftsmann i ordets moderne betydning. Han var ikke på tur for turens egen skyld. Friluftslivet som aktivitet hadde heller ikke oppstått på Keilhaus tid. Det som er interessant med Keilhau er at han muligens representerer et brudd med tidligere tenkning rundt natur.

Keilhau befant seg i brytningstiden da fjellene gikk fra å være golde og nytteløse, til å være vakre og sublime. Hvis det har seg sånn at han representerte et brudd fra 1700-tallets syn på natur kan det være fruktbart å undersøke akkurat hva slags natursyn han hadde. Mye er skrevet om friluftsliv, den norske turistforening, eller Fritjof Nansen, men hva påvirket disses natursyn? Hva kom før dem? Naturen og friluftslivet står utvilsomt sentralt i norsk kultur, men det har

---

<sup>6</sup> Baltazar Mathias Keilhau, *Fjeldsituasjon og Livsfare*, Morgenbladet (Christiania, 1820)

<sup>7</sup> Bjørn Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn* (Kristiansand: Høyskoleforl, 2010), 130

<sup>8</sup> Marjorie Hope Nicolson, *Mountain gloom and mountain glory: the development of the aesthetics of the infinite* (Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1959), 1.

ikke alltid vært slik. En undersøkelse av Baltazar Mathias Keilhau kan muligens derfor informere om røttene til den nåværende norske naturoppfatningen.

## Metode

Hvordan har jeg så gått fram for å svare på problemstillingen? Hvordan kan en komme fram til et svar på hva som karakteriserte Keilhaus syn på norsk fjellnatur? Jeg er med andre ord ikke nødvendigvis interessert i å finne ut av «hva som faktisk skjedde». Jeg undersøker for eksempel ikke hvor Keilhaus reiserute faktisk gikk, eller om han faktisk var på fjelltoppene han hevder å ha vært på. Jeg er snarere interessert i hvordan han så på og framstilte fjellet.

Av den grunn har jeg valgt å ta utgangspunkt i en representasjonsanalyse. Teemu Ryymin skriver i *Historikerens arbeidsmåter* at representasjonsanalyse «dreier seg da kort sagt om å undersøke *hvordan* ulike fenomener, være det seg imaginære eller reelle, blir framstilt, altså konstruert og gitt mening.»<sup>9</sup> I en representasjonsanalyse tolker man dermed ikke språket i primærkildene som noe som er til hinder for å forstå «det som faktisk skjedde». Språket i seg selv er studieobjektet.<sup>10</sup>

Dette betyr imidlertid ikke at man i en representasjonsanalyse ikke tar i betraktning den historiske konteksten kilden ble til i. En representasjonsanalyse legger til grunn at verden tilskrives mening gjennom ulike representasjoner. En representasjon, som for eksempel «fjellheimen», har ikke nødvendigvis noen iboende mening. En person i fortiden kan ha hatt en helt ulik oppfatning av hva «fjellheimen» innebærer, enn hva en oppfatter i dag. Dette perspektivet på samspillet mellom mening, språk og verden kalles ofte konstruktivistisk.<sup>11</sup> Som Andresen et. al. skriver i *Å gripe fortida*: «Ein representasjon må forståast ut frå konteksten, og i relasjon til dei historiske aktørane som har produsert dei.»<sup>12</sup>

Jeg analyserer med andre ord «språklige framstillinger» av fjellet i Keilhaus beretninger.<sup>13</sup> Samtidig er det ikke en entydig framstilling av fjellet i Keilhaus beretninger. Han framstiller fjellheimen på ulike måter til ulike tider. Han var mangefasettert, og i tekstene opererer han

---

<sup>9</sup> Teemu Ryymin, «Kapittel 5: Å arbeide med tekstanalyse», i *Historikerens arbeidsmåter*, red. Leidulf Melve og Teemu Ryymin (Oslo: Universitetsforl, 2018), 57.

<sup>10</sup> Ryymin, 57.

<sup>11</sup> Ryymin, 58.

<sup>12</sup> Astri Andresen mfl., *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode*, 2. utg., Samlagets bøker for høgare utdanning (Oslo: Samlaget, 2015), 114

<sup>13</sup> Ryymin, «Kapittel 5: Å arbeide med tekstanalyse», 59.

ikke kun som en vitenskapsmann. Som jeg skal vise opererer han i kildene også som en romantiker og en oppdager.

Dette er tematiske representasjoner som kom fram induktivt gjennom arbeidet med primærkildene. Jeg har med andre ord ikke arbeidet deduktivt ved å begynne med kategoriene, for så å deretter anvende dem på empirien. Jeg har latt empirien styre den tematiske inndelingen. Analysen startet derfor med en nærlesning av Keilhaus publiserte beretninger. En nærlesning innebærer kort fortalt det å få en oversikt over blant annet primærkildenes innhold, uttrykksformer og begrep.<sup>14</sup>

Denne oppgavens tematiske inndeling følger dermed tre hovedrepresentasjoner av fjellet jeg har identifisert i Keilhaus beretninger: 1) den vitenskapelige-, 2) den romantiske-, og 3) oppdagelsesrepresentasjonen. Dette drøftes i lys av hva disse ulike representasjonene kan fortelle om Keilhaus syn på norsk fjellnatur. Jeg tar for eksempel for meg hans syn på naturvitenskap i fjellet, hans romantiske beskrivelser av fjellets naturskjønnhet og hvordan han iscenesetter seg selv som en «oppdager» i et «uoppdaget» område.

### **Kilder og avgrensning**

For å besvare problemstillingen har jeg i hovedsak undersøkt Keilhaus publiserte beretninger fra tidsrommet rundt fjellturen i 1820, til hans død i 1858. Avgrensningen gis av problemstillingen, og av at Keilhau ikke publiserer mye før 1820. Å undersøke hans publiserte verker over et lengre tidsrom åpner også opp for å undersøke hvorvidt hans natursyn endrer seg over tid. Keilhaus beretninger fra fjellturen til Jotunheimen i 1820 får som regel mest oppmerksomhet fra forfattere og historikere. For denne oppgaven er for eksempel hans skildringer av Finnmark og Spitsbergen fra 1831, eller senere vitenskapelige publikasjoner som «On the Mode of Formation of Crystalline Limestone, (...)» fra 1844, også svært interessante.

Jeg valgte i hovedsak å undersøke Keilhaus publiserte verker fordi flere disse fikk innflytelse og en bred mottagelse da de ble publisert. Hans artikkel i Budstikken «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge» fikk for eksempel stor oppmerksomhet fordi Keilhau beskrev det som for mange var et ukjent område. Hans artikler i *Nyt Magazin for*

---

<sup>14</sup> Ryymin, 51.

*Naturvidenskaberne* fikk også stor oppmerksomhet blant hans vitenskapelige kolleger. Hans publiserte verker fikk dermed innflytelse på det bredere norske natursynet.

Kildene inngår i en rekke ulike sjangere. Noen av tekstene er som nevnt vitenskapelige artikler og andre er reiseberetninger. Keilhau utgir også et folkeeventyr fortalt til ham av hans fjellguide fra 1820 – Ole Urden. En kanskje spesielt interessant kilde er skisseboken «Erindring af Fjeldreisen i 1820». Den består av en rekke skisser og akvareller, mange av dem tegnet av Keilhau selv. Et viktig poeng her er at sjanger i seg selv kan være opplysende. Som Anne Helness påpeker om sjangre i et historisk perspektiv i *Grep om fortiden*: «Derfor må vi forsøke å lese [sjangeren] slik den ble lest av samtiden – i den grad der overhodet er mulig.»<sup>15</sup> Jeg har forsøkt å lese de ulike sjangrene på deres «historiske premisser».<sup>16</sup> Moderne definisjoner av reiseberetninger påpeker for eksempel ofte at reisen som beskrives må ha vært gjennomført for reisens egen skyld.<sup>17</sup> Dette ville da utelukke å lese flere av Keilhaus artikler som reiseberetninger. Sjangrene på Keilhaus tid var imidlertid ofte mer sammensatte. Keilhaus artikler i magasiner og aviser som *Hermoder*, *Budstikken* og *Morgenbladet* har for eksempel både vitenskapelige og romantiske trekk.

### **Teori og begrepsavklaringer**

For å belyse og for å kategorisere Keilhaus natursyn kan det være hensiktsmessig å benytte seg av mer generelle teorier rundt landskap, natur, og menneskers syn på det. Her kan teori hentet fra sosiologien være interessant. Et spennende perspektiv i denne sammenhengen er sosiologene Thomas Greider og Lorraine Garkovich sine ideer rundt natursyn i artikkelen «Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment». De argumenterer for at landskap først og fremst reflekterer hvordan en ser på en selv:

Landscapes are the symbolic environments created by human acts of conferring meaning to nature and the environment, of giving the environment definition and form from a particular angle of vision and through a special filter of values and beliefs. (...) These landscapes reflect our self-definitions that are grounded in culture.<sup>18</sup>

---

<sup>15</sup> Anne Helness, «Sjanger som nøkkel i historisk lesing av tidligmoderne tekster», i *Grep om fortiden: perspektiver og metoder i idéhistorie*, red. Ellen Krefting, Espen Schaanning, og Reidar Aasgaard (Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2017), 139.

<sup>16</sup> Helness, 139.

<sup>17</sup> Helness, 139.

<sup>18</sup> Thomas Greider og Lorraine Garkovich, «Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment», *Rural Sociology* 59, nr. 1 (2010): 1, <https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1994.tb00519.x>.

Med andre ord skjer det en endring i natursynet når observatøren endrer syn på seg selv og sin kultur. En turgåer og en bonde kan for eksempel se utover den samme skogen, men tenke forskjellige tanker, og føle på ulike følelser.<sup>19</sup> Dette kan dermed være et nyttig perspektiv for å undersøke hvilke faktorer som drev endringen i synet på norsk fjellnatur på begynnelsen av 1800-tallet. Greider og Garkovichs teorier er også nyttige for å forklare hvorfor det tilsynelatende er et stort gap i naturoppfatning mellom den rurale allmuen og eksempelvis Keilhau.

To viktige begrep som er gjennomgående i oppgaven er *opplysning* og *romantikk*. Dette er viktige begrep å definere fordi Keilhau befant seg i brytningen mellom dem. Jeg vil her gi relativt brede definisjoner da begge begrepene favner bredt, og de har ulike implikasjoner på ulike områder. Opplysning og romantikk drøftes mer spesifikt i relasjon til de ulike representasjonene i de respektive kapitlene.

Jeg vil i denne oppgaven benytte meg av definisjonene Øystein Sørensen anvender i *Jakten på det norske*. Jeg gjør dette fordi han presenterer brede definisjoner med nedslagsfelt på flere ulike områder. Sørensen er, i likhet med denne oppgaven, også interessert i brytningstiden mellom opplysningstiden og romantikken.<sup>20</sup>

I korte trekk forstår Sørensen opplysningsideer som «den menneskelige fornufts herredømme og en sterk vekt på hver enkelt individs frihet til å foreta sine egne, rasjonelle valg (...) og ikke minst viktig: en optimistisk framskrittstro basert på en fornuftspreget kritikk.»<sup>21</sup> I brede trekk var det dermed den menneskelige fornuften som var det suverene. I motsetning til romantiske idealer, vektla opplysningsidealene en individualistisk tilnærming til forholdet mellom individet og samfunnet.

Sørensen beskriver romantikk som en:

motvilje mot å gi den menneskelige fornuft en overordnet posisjon. I stedet er fokus rettet mot ikke-rasjonelle egenskaper ved mennesker: følelser inderlighet, lidenskapelighet, naturlighet, organiske og ofte mystiske sammenhenger mellom grupper av mennesker og mellom mennesker og naturen. Tradisjoner fikk en langt mer positiv klang i romantikken.<sup>22</sup>

---

<sup>19</sup> Greider og Garkovich, 1–4.

<sup>20</sup> Øystein Sørensen, «Hegemonikamp om det norske», i *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, red. Øystein Sørensen, bd. 13, KULT-bøker (13) (Oslo: Ad notam Gyldendal, 1998), 22

<sup>21</sup> Sørensen, 22.

<sup>22</sup> Sørensen, 22–23.

Som jeg skal vise hadde disse ideene stor innvirkning på natursyn. Mennesket var ikke lengre kun en rasjonell og fornuftig observatør av naturen. Mennesket og naturen inngikk i en holistisk helhet. Naturen var dermed ikke bare interessant, men også vakker og sublim.

Opplysningstiden legges gjerne i en snever historisk forstand til den andre halvdel av 1700-tallet. Som oppgaven også vil vise var det et betydelig overlapp i tid mellom opplysningstiden og romantikken. Begge idealene eksisterte og virket samtidig på Keilhau tid. Opplysningen i Norge tok imidlertid ikke samme form som i andre Europeiske land. Opplysningen i Norge var i større grad pragmatisk og ikke-utopisk, samtidig som den ikke var preget av voldelig revolusjon. Mangelen på adel og en sterk odelsrett førte også til at den norske bonden ble et symbol, men med et annet fortegn enn under romantikken. I brede trekk ble den norske bonden under opplysningstiden sett på som et viktig symbol på frihet. For romantikeren var bonden et symbol på det evige og ekte norske.<sup>23</sup>

### **Forskningsstatus**

Mange har vært fasinert av Keilhau og Boecks fjelltur i 1820. Keilhau er for eksempel nevnt i flere av de tidlige årbøkene til den norske turistforening. Ole Anders Øverland skrev dem inn i hans *Jotunheimens oppdagelseshistorie* fra 1896. Han vektlegger Keilhau som oppdager. Han anerkjenner at lokale jegere og fiskere kjente til området, men han ser på Keilhau som sivilisasjonens oppdager. Dette kan for eksempel sees i sitatet på side en, og når han skriver dette:

Trakten var ganske vist ikke fremmed for de gudbrandsdalske, valderske og sognske Jægere, Fiskere og Fækarer, der hver Sommer tilbragte sit mest løsslupne Friluftsliv her, hvor der ikke raadede nogen anden Ret end den sterkeres<sup>24</sup>

Som jeg kommer inn på senere i oppgaven vil oppdagerperspektivet ved Keilhau og Boecks fjelltur på sett og vis bestå. Samtidig kommer det etter hvert nye perspektiver inn. Et eksempel på det er Helge Giverholdt som i 1946 skriver *Jotunheimens erobring: 150 års fjellferder i Jotunheimen og Vestheimen*. Giverholdt anerkjenner for det første fjellførerens Urdens ferdigheter i større grad enn Øverland. Han har for eksempel et eget kapittel om «Fjellbøndene». Giverholdt er også interessert i hva Keilhau og Boeck tenkte om fjellheimen. Han konkluderer med at «det imidlertid er nok av beviser for at fjellnaturen ofte virket direkte frastøtende på

---

<sup>23</sup> Sørensen, 23–24.

<sup>24</sup> Øverland, *Jotunheimens Opdagelseshistorie*, 5.

dem. (...) Fjellels charm hadde aldri fått tak i dem. (...) Dette natursyn var ikke noe særegent for vitenskapsmennene.»<sup>25</sup> Som vi skal se er dette synet på Keilhaus estetiske blikk fortsatt fremmet av noen forskere. Jeg vil i denne oppgaven argumentere for at slike sitater ikke er et uttrykk for en negativ vurdering av fjellheimen. De er snarere uttrykk for sublinitet.

Et viktig verk som har bidratt til forståelsen av utviklingen av syn på fjellnatur i Europa generelt er Majorie Hope Nicholsons *Mountain Gloom and Mountain Glory: The Development of the Aesthetics of the Infinite* fra 1959. Nicholson sporer utviklingen fra et negativt til et positivt syn på fjellnatur i Europa på slutten av 1700-tallet.<sup>26</sup> Hun tar i utgangspunktet et litteraturhistorisk perspektiv, men er samtidig ofte sitert i flere andre akademiske felt som historie og studier innen estetikk. Nicholson ser i hovedsak på utviklingen innen britisk litteratur, som hun mener var førende, men tar også for seg andre årsaksforklaringer. For eksempel utviklingen av jernbanen, ulike kristenteologiske syn på fjell og utviklingen innen ulike naturvitenskaper.<sup>27</sup> Dawn L. Hollis påpeker i artikkelen «Mountain Gloom and Mountain Glory: The Genealogy of an Idea» at til tross for bokens alder er Nicholsons argumenter fortsatt i hovedsak aksepterte.<sup>28</sup> Jeg vil tidvis bruke begrepene «Mountain Gloom» og «Mountain Glory» for å beskrive de to ulike tilnærmingene til fjellet.

Jeg benytter meg av ulike tekster for å forstå utviklingen synet på natur, både i Europa og i Norge. Det følgende er ikke et uttømmende liste, men jeg nevner heller tekster som har vært spesielt viktige for oppgaven. For å forstå den bredere Europeiske konteksten har jeg spesielt sett på Malcolm Andrews sin *Landscape and Western Art*. Boken tar blant for seg lange linjer i historien til den europeiske forståelsen av landskap og natur.<sup>29</sup> Jeg har også benyttet meg av en utgave av *Science in Context* fra september 2009 som tar for seg «Science in the Mountains».<sup>30</sup> Denne utgaven tar for seg vitenskapshistorie i fjellet. En spesielt informativ artikkel i denne utgaven er Philipp Felschs «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue».

---

<sup>25</sup> Helge Giverholt, *Jotunheimens erobring: 150 års fjellferder i Jotunheimen og Vestheimen*, Norbok (Oslo: Cappelen, 1946), 34–35

<sup>26</sup> Nicolson, *Mountain gloom and mountain glory*.

<sup>27</sup> Nicolson.

<sup>28</sup> Dawn L. Hollis, «Mountain Gloom and Mountain Glory: The Genealogy of an Idea», *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 26, nr. 4 (2019): 1038–61, <https://doi.org/10.1093/isle/isz044>.

<sup>29</sup> Malcolm Andrews, *Landscape and Western Art*, Oxford History of Art (Oxford: University Press, 1999).

<sup>30</sup> Charlotte Bigg, David Aubin, og Philipp Felsch, «Introduction: The Laboratory of Nature – Science in the Mountains», *Science in Context* 22, nr. 3 (2009): 311–21, <https://doi.org/10.1017/S0269889709990020>.

Denne artikkelen undersøker blant annet hvordan vitenskapsmenn i Europa på slutten av 1700-tallet bruker sublimiteten for å skape mening rundt fjellet.<sup>31</sup>

For å forstå lignende historiske utviklinger i en norsk kontekst har jeg blant annet sett på Bjørn Tordssons *Friluftsliv kultur og samfunn*, og Tove Nedrelids *Ut på tur – på nordmanns vis*.<sup>32</sup> Som nevnt er også Øystein Sørensens *Jakten på det norske* viktig for å forstå bredere utviklinger i Norge på Keilhau tid. I en norsk vitenskapshistorisk kontekst har spesielt to bøker vært viktige: *Kartleggerne: Norges geologiske undersøkelse 1858-2008* av Anne Kristine Børresen og Astrid Wale, i tillegg til *Istidens oppdager: Jens Esmark, pioneren i Norges fjellverden* av Geir Hestmark.<sup>33</sup> Begge disse tar for seg norsk vitenskapshistorie, og begge berører tidvis Keilhau.

To viktige verk for denne oppgaven er Rune Slagstads *Da fjellet ble dannet* fra 2018 og (*Sporten*): *En idehistorisk studie* fra 2008. Verkene tar også for seg Keilhau og Boecks fjelltur i 1820. *Da fjellet ble dannet* er på mange måter en gjengivelse av det som står skrevet i del I og II av (*Sporten*): *En idehistorisk studie*. Bøkene tar for seg sentrale utviklinger i friluftslivets historie i Norge. De trekker lange linjer fra begynnelsen av 1800-tallet frem til det 20. århundre der Slagstad blant annet tar for seg naturfilosofene Arne Næss og Peter Wessel Zapffe. Han portretterer også andre viktige aktører i fjellvandringens historie som DNT-grunnleggeren Thomas Heftye, maleren Johannes Flintoe og botanikeren Christen Smith.<sup>34,35</sup>

Slagstad ser med andre ord på et bredt utvalg aktører, og ofte på lengre utviklinger over lengre tid, hvor jeg ser spesifikt på Keilhau. Jeg har også vektlagt noen andre kilder, som for eksempel hans beretninger fra Finnmark fra 1831 og folkeeventyret «Hulebak-Stenen» som Keilhau publiserer. Dette fordi jeg i større grad retter søkelys også på hvordan Keilhau omtaler menneskene han møtte i fjellheimen, som for eksempel samene i Finnmark eller fjellguiden Ole Urden. Jeg mener dette er viktig fordi, som Bjørn Tordsson påpeker; ideen om «naturfolket», og ideen om nordmenns spesielle og nære forhold til naturen, inngikk etterhvert som en viktig komponent i den norske «naturmytologien».<sup>36</sup> Det er dermed viktig å forstå hvordan Keilhau

---

<sup>31</sup> Philipp Felsch, «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue: Towards a History of Speechlessness in the Alps», *Science in Context* 22, nr. 3 (2009): 341–64, <https://doi.org/10.1017/S0269889709990044>.

<sup>32</sup> Tove Nedrelid, *Ut på tur: på nordmanns vis*, Cappelen fakta (Oslo: Cappelen, 1993), Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn*.

<sup>33</sup> Geir Hestmark, *Istidens oppdager: Jens Esmark, pioneren i Norges fjellverden: en biografi* (Oslo: Kagge, 2017), Børresen og Wale, *Kartleggerne*.

<sup>34</sup> Rune Slagstad, *Da fjellet ble dannet* (Oslo: Dreyer, 2018),

<sup>35</sup> Rune Slagstad, (*Sporten*): *en idehistorisk studie* (Oslo: Pax, 2008).

<sup>36</sup> Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn*, 100–104.



så på menneskene i fjellet for å forstå hvordan han skapte mening om fjellet. Dette gir også et innblikk i hva Keilhau anså som sin egen rolle i fjellnaturen – han iscenesatte seg selv som en oppdager i et uoppgadet område.

Når det kommer til Keilhau opererer ofte Slagstad med begrepsparene «det opplysningsrasjonelle og det romantiske», og «saklig-vitenskapelige og det poetisk-estetiske». Slagstad bruker de to ulike begrepsparene for å beskrive den samme dikotomien. Han argumenterer for at Keilhau «forente» det «opplysningsrasjonelle/saklig-vitenskapelige» med det «romantiske/poetisk-estetiske», og for at de «møttes i Keilhaus person».<sup>37</sup> Denne oppgaven har en annen tilnærming med et søkelys på ulike representasjoner i Keilhaus beretninger. Et viktig poeng her er at de ulike representasjonene ikke er gjensidig uavhengige av hverandre. En slik tolkning åpner likevel for eksempel for at Keilhau kan ha et opplysningssyn på den lokale allmuen, samtidig som hans syn på fjellheimens estetikk er tydelig romantisk – uten at han nødvendigvis må forene disse perspektivene.

---

<sup>37</sup> Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 45; Slagstad, 47.

## Kapittel 2 – Vitenskapsmannen

### Introduksjon

For å forstå Keilhaus syn på norsk fjellnatur er det nødvendig å forstå hans syn på naturvitenskapen. Fra primærkildene framkommer det også en tydelig naturvitenskapelig tendens. Keilhaus hovedmål med reisen til Jotunheimen i 1820 var å gjennomføre vitenskapelige undersøkelser. Han viet sitt liv til å innhente, analysere og syntetisere geologiske data i Norge. I hans egne ord var hans kall «at undersøke Norge fra Top til Taae»<sup>38</sup>.

Hovedspørsmålet i dette kapittelet er dermed *hva karakteriserte Keilhaus vitenskapelige syn på fjellet?* For å svare på dette skal jeg først undersøke bergseminaret og utviklingen av geologi som studieemne i Norge. Dette kan blant annet informere om hvorfor og på hvilken måte Keilhau interesserte seg i geologi i første omgang. Deretter følger en kort redegjørelse for hans akademiske karriere. Videre skal jeg undersøke den rådende vitenskapelige forståelsen av fjellet i tiden som ledet fram til 1820 – forståelsen av fjellet som «naturens laboratorium». Kort forklart beskriver begrepet en ide om at vitenskapelige undersøkelser gjort i fjellet ga universelle resultater. Dette blant annet fordi naturkreftene var spesielt sterke i fjellheimen og de var dermed mer målbare. Ideen om fjellet som «naturens laboratorium» kan blant annet forklare hvorfor Keilhau var interessert i fjellet i første omgang. Avslutningsvis skal jeg undersøke Keilhaus syn på naturvitenskapen. Med andre ord, hvordan forstår han sammenhengene han observerer i naturen?

Jeg vil argumentere for at Keilhaus syn på vitenskapen imidlertid ikke var statisk gjennom hans drøye 40 år lange vitenskapelige karriere. Han endrer sitt syn på vitenskapen over tid. Fram til midten av 1820-tallet viser kildene at Keilhau er inspirert av opplysningsidealer. Fra 1824, etter et viktig møte med romantikeren Henrik Steffens (1773–1845), endrer Keilhau vitenskapssyn i retning romantikken. Som jeg skal vise kan hans kontroversielle transmutasjonsteori forstås som et ledd i denne utviklingen. Et viktig argument i denne sammenhengen er dermed at det ikke kan settes et likhetstegn mellom opplysning og vitenskap. Keilhaus vitenskapssyn fra andre halvdel av 1820-tallet og utover illustrerer romantikkens brede nedslagsfelt. Et nedslagsfelt som også inkluderte naturvitenskapen.

---

<sup>38</sup> Hentet fra: Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 42, Brev - B. M. Keilhau til C. Hansteen 30.03.1826 .

## Bergseminaret og utviklingen av den norske geologien

Vitenskapsmenn som Keilhau og Boeck var som nevnt blant de første av det urbane borgerskapet som inntok den norske fjellheimen. At det skjedde akkurat på begynnelsen av 1800-tallet kan skyldes av at det første norske universitetet ble opprettet kort tid før, i 1811.<sup>39</sup> Likevel var ikke geologi noe nytt studieemne i Norge. På 1600-tallet fikk bergverkene for alvor fotfeste i landet. Gruvene på blant annet Kongsberg og Røros ble viktige inntektskilder. I begynnelsen ble kompetanse på bergverk ofte hentet fra utlandet, som regel fra Tyskland. Senere, i 1757, ble bergseminaret på Kongsberg åpnet. I Norge ble dermed geologien viktig også av økonomiske hensyn. Som Keilhau selv skriver; «Fjeld-masse-Læren (...) som foruden sit rene scientifikke Værd, har den vigtige oekonomiske Anvendelse, (...) og at være en sikker Grundvold for ordentlig Bergdrift.»<sup>40</sup>

Bergseminaret regnes som den første utdanningsinstitusjonen for tekniske fag i Norge. Her kunne studentene ta den såkalte bergembetseksamen som ga graden mineralogisk kandidat (cand. min.). Videre måtte kandidatene gjennomføre et praktikum ved bergverket på Kongsberg. Bergseminaret var lenge en av bare to organiserte vitenskapelige utdannelser i Norge – den andre var medisinstudiet. Vitenskapelige fag var ikke spesielt spesialiserte på begynnelsen av 1800-tallet, og bergembetseksamen ga derfor brede yrkesmuligheter for studentene.<sup>41</sup>

En viktig skikkelse i norsk geologihistorie, og en viktig innflytelse på Keilhau, var professoren i bergvitenskap Jens Esmark (1763 – 1839). I Norge i 1790-årene ble vitenskapen fysiografien, kort for fysisk geografi, fremtredende. Fysiografene var spesielt interessert i hvordan fjellformasjoner og terrenget påvirket faktorer som tregrenser og geologiske lagdannelser. De valgte dette fokuset av praktiske hensyn. Kunnskap om lagdannelser i berget og tregrensen var viktige i et økonomisk perspektiv for bergverkene. Innenfor fysiografien var Esmark en sentral pådriver. Esmark gjennomførte blant annet barometermålinger av Snøhetta på Dovre, og fastslo at dette måtte være Norges høyeste fjell. Hans barometermåling viste «noget over 8,000 rhinlandske Fod»<sup>42</sup>, noe som tilsvarer en høyde godt over 2000 meter. Da man på Eidsvoll i 1814 uttalte «Enige og troe, indtil Dovre falder» var det delvis fordi de trodde dette var Norges

---

<sup>39</sup> Johnsen, *Jotunheimens stortopper*, 11.

<sup>40</sup> Baltazar Mathias Keilhau, «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», *Nyt Magazin for Naturvidenskabene* 1, nr. 2 (1823): 123.

<sup>41</sup> Børresen og Wale, *Kartleggerne*, 17–21.

<sup>42</sup> Esmark (1803), hentet fra: Hestmark, *Istidens oppdager*, 232.

høyeste fjell.<sup>43</sup> Keilhau skulle imidlertid motbevise dette med sine undersøkelser i Jotunheimen fra 1820.<sup>44</sup>

I 1810 dro Esmark med botanikeren Christen Smith til Gaustatoppen og Rjukanfossen for å gjennomføre vitenskapelige undersøkelser. Fysiografiens fokus på blant annet tregrenser og vegetasjon i ulikt terreng gjorde at tett samarbeid mellom botanikere og geologer ble vanlig vitenskapelig praksis. Esmark var muligens inspirert av den fysiske geografis opphavsmann Alexander von Humboldt (1769–1859) og hans ekspedisjoner i Andesfjellene med botanikeren Aimé Bonpland (1773–1858). At nettopp geologen Keilhau og botanikeren Boeck søkte sammen var med andre ord nok ikke tilfeldig. Esmark hadde blitt bergstudiets første professor etter skolen ble flyttet til Christiania i 1814, og Keilhau var hans første elev. Det vitenskapelige utstyret, som barometrene Keilhau og Boeck brukte i Jotunheimen, var forsynet av Esmark.<sup>45</sup>

### **Keilhaus akademiske karriere**

Keilhau tok artium i 1816, etterfulgt av anneneksamen i 1817. Som første student i hovedstaden avla han bergekseksamen i 1821, året etter fjellturen med Boeck. Han gjennomførte praktikum på Kongsberg i 1823. I samme år var han også med å starte opp «Den Physiographiske Forening» med medstudenter som Boeck og Niels Henrik Abel (1802–1829), sammen med professorer som Christopher Hansteen (1784–73). Denne foreningen skulle ta over publikasjonen av *Magazin for Naturvidenskapene*, hvor Keilhau publiserte flere av sine tidligere tekster. I 1824 dro han på en «grand tour» til kontinentet der han oppsøkte spesielt de tysktalende landene og Alpene. I 1826, før han hadde rukket å komme hjem fra Europa, ble han utnevnt til lektor i bergvitenskap med en beskjefligelse om «at foretage videnskabelige Reiser i Fædrelandets mindre undersøgte Egne, saalænge det maatte ansees nyttig og nødvendigt»<sup>46</sup>.

Så fort Keilhau kom hjem tok han på seg denne oppgaven. I 1827 startet han på en reise til Finnmark og Svalbard for å gjennomføre geologiske undersøkelser og kartlegginger. I årene som fulgte jobbet Keilhau iherdig med å kartlegge Norges geologiske sammensetning. Det harde arbeidet resulterte i en professorstilling i mineralogi, geognosi og bergkunnskap ved universitetet i Christiania i 1834. Keilhau utga sine funn, en total geologisk kartlegging av

---

<sup>43</sup> Geir Hestmark, «Her ligger Sneen evig» - da dovre falt for Esmarks barometer», *Historisk tidsskrift* 88, nr. 2 (2009): 233.

<sup>44</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

<sup>45</sup> Hestmark, *Istidens oppdager*.

<sup>46</sup> Hentet fra: Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 42.

Norge, i et trebindsverk kalt *Gea Norvegica*. Han utga først en oversikt over Oslofeltet i 1838, så en oversikt over Nord Norge i 1844, før han avsluttet med en oversikt over Sør Norge i 1850.<sup>47</sup>

### «Naturens laboratorium»

En viktig innflytelse på Keilhau var den sveitsiske forskeren og tindebestigeren Horace Bénédicte de Saussure (1740–1799). Keilhau refererer for eksempel til Saussure i en av hans første beretninger fra fjellturen med Boeck i 1820:

Så jævnt det stiger op fra Bygdin, så steilt er det afstyrtet mod norden; græsselige præcipicer indeslutte der en gyselig dal. Faldjökler stige fra alle sider ned mellem fjeldkløfterne, og gletschere af første rang efter Saussures inddeling opfylde dalbunden.<sup>48</sup>

Saussure var instrumentell i den tidlige utviklingen av vitenskapelige undersøkelser i fjellheimen. Under opplysningstiden ble nemlig fjellet, og spesielt fjelltoppene, transformert til et sted for vitenskapelige undersøkelser. Saussure, med sin bestigning av Mont Blanc i 1787, var blant de første vitenskapsmennene som tok til fjellheimen for å gjennomføre vitenskapelige undersøkelser.<sup>49</sup>

Saussures, og sannsynligvis Keilhaus, motivasjon for å undersøke akkurat fjellheimen er tett knyttet til forståelsen av fjellet som «naturens laboratorium». Begrepet ble skapt av Saussure selv og beskriver fjellene og fjelltoppenes funksjon som et kosmisk hele i miniatyr.<sup>50</sup>

The physicist, like the geologist, finds in the high mountains great objects of admiration and study. These great chains, whose summits reach into the elevated regions of the atmosphere, seem to be the laboratory of nature, (...) All the phenomena of general Physics are displayed there with a greatness and majesty of which the inhabitants of the plains have no idea; (...)<sup>51</sup>

Med andre ord representerte alpelandskap ulike elementer som muliggjorde ulike vitenskapelige undersøkelser. Fjellet er i denne sammenheng et miljø der ekstreme forhold skapes. Fjellet var på den måten naturlig samtidig som det var eksepsjonelt. Dette lar vitenskapsmannen gjennomføre undersøkelser som ikke ville vært mulig å gjennomføre i andre

---

<sup>47</sup> Børresen og Wale, *Kartleggerne*, 24.

<sup>48</sup> Baltazar Mathias Keilhau, «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge», *Budstikken*, 09 1820, Årgang 2 No. 49 og 50 utgave, Mikrofilmarkivet NB.

<sup>49</sup> Bigg, Aubin, og Felsch, «Introduction», 317.

<sup>50</sup> Bigg, Aubin, og Felsch, 316–18.

<sup>51</sup> Hentet fra Charlotte Bigg, David Aubin, og Philipp Felsch, «Introduction: The Laboratory of Nature – Science in the Mountains», *Science in Context* 22, nr. 3 (2009): 317, <https://doi.org/10.1017/S0269889709990020> Saussure, *Horace-Benedict de. Voyages dans les Alpes*, 1779.

typer landskap, eller i et laboratorium. Derfor var troen på fjellet som «naturens laboratorium» en viktig årsak til at vitenskapsmenn som Keilhau søkte seg til fjellet i første omgang.

Saussure fremstiller at kun fra fjelltopper kan man dekode «klodens teorier»<sup>52</sup>. Fjellene dominerer landskapet ved å styre for eksempel vær og vind. Fjellet ble dermed en setting for flere ulike typer vitenskapelige feltundersøkelser fordi fjellets ekstreme miljø muliggjorde undersøkelser som ga tilsynelatende universelle resultater: «Fra vore Fjelde kunne mange og uomstødelige beviser hentes (...)».<sup>53</sup> For Keilhau var Norge et utmerket sted å gjennomføre sine geologiske undersøkelser i fjellheimen. Han publiserer for eksempel dette i 1823: «Ny og lidet udviklet anbefaler [geologien] sig til Norge, hvor den lover praktiske Foretagender en heldbringende Veiledning, og Naturforskeren det rigeste Udbytte. Ingensteds, hvor den hidtil har været dyrket, blotter Fjeldet saa villigen sit Bryst som her.»<sup>54</sup> Keilhau uttaler også at det er en «rige Kilde (...) som udflyder for Videnskaben af Nordens Berge».<sup>55</sup>

### **Keilhaus vitenskapssyn**

Keilhaus vitenskapelige artikler i *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* fra første halvdel av 1820-tallet kan gi inntrykk av at hans syn på naturvitenskapen i brede trekk reflekterer en opplysningstendens. Tradisjonelt sett beskrives denne tendensen som en tendens med fokus på rasjonalitet og et mekanistisk verdenssyn. Dette var en arv fra den vitenskapelige revolusjonen på 1600-tallet.<sup>56</sup> I en bredere europeisk kontekst er det imidlertid utfordrerne å si noe universelt om opplysningstid og vitenskap. Perioden var karakterisert av store epistemologiske uenigheter.<sup>57</sup>

Som Brita Brenna imidlertid påpeker i «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under» var det karakteristisk på 1700-tallet å sette erfaringen foran autoriteten. Empirisk vitenskap basert på observasjon ble det primære innen naturvitenskapen. Brenna påpeker for eksempel hvordan Pontoppidan brukte mye tid til å posisjonere seg som en vitenskapelig autoritet nettopp ved å peke på empiriske observasjoner. Pontoppidan ble med andre ord ikke nødvendigvis trodd kun

---

<sup>52</sup> Bigg, Aubin, og Felsch, 317.

<sup>53</sup> Keilhau, «Et par Ord om geognosie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», 121.

<sup>54</sup> Keilhau, 123.

<sup>55</sup> Baltazar Mathias Keilhau, «IV De skandinaviske Formationers anden Svite: en geologisk Notia af M. Keilhau – Bergkandidat», *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* 1, nr. 1 (1823): 112.

<sup>56</sup> Brita Brenna, «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under», *Arr*, nr. 1–2 (2005): 94.

<sup>57</sup> Dorinda Outram, *The Enlightenment*, 3rd ed., New Approaches to European History (Cambridge: University Press, 2013), 100–101.

fordi han var biskop og lærd – han måtte vise til empiriske observasjoner. Tenkere som Pontoppidan ville gjennom observasjonene videre lete etter lovmessigheter i naturen.<sup>58</sup> Som jeg skal vise var denne tankegangen spesielt synlig hos Keilhau fram mot 1824.

Mye endret seg imidlertid for Keilhau rundt midten av 1820-tallet. Gjennom en langvarig reise i Alpene og gjennom et møte med Henrik Steffens, mannen som av noen blir kreditert med å ha bragt romantikken til Norden, ble Keilhaus oppfatninger utfordret. Steffens returnerte til sitt fødeland, Norge, i 1824. Da Keilhau hørte om Steffens ankomst dro han for å treffe Steffens. Som Geir Hestmark skriver i *Istidens oppdager* fikk de to rask god kjemi. I Steffens øyne var Keilhau en ekte romantisk helt som modig hadde overvunnet farer under sin ekspedisjon til Jotunheimen i 1820. Steffens ble så betatt av Keilhau at han senere skrev en roman, «Die vier Norweger», som i stor grad var inspirert av Keilhau og Boecks ekspedisjon.<sup>59</sup> Keilhau ble på sin side inspirert av Steffens natur og vitenskapssyn, og skriver senere til Boeck om møtet:

«Jeg har heller ikke brydt meg stort om hans Poesier; men nu fører mine Facta mig ikke nogen andensteds hen. Og disse Facta skal blive de gamle Herrer en drøy Ladning.»<sup>60</sup>

Steffens har av noen blitt tolket som en romantiker som forkaster empirien og viktigheten av observasjoner. Dette er imidlertid ikke en treffende kritikk ifølge forskere som Alexander Myklebust.<sup>61</sup> Det kan heller ikke sies at Keilhau forkastet viktigheten av en empirisk vitenskapelig metode etter møtet med Steffens. Myklebust tolker at Steffens ser på vitenskapen som en nødvendighet for at mennesket skal forstå helheten. Dette betyr ikke at all kunnskap kan oppnås gjennom empiriske, vitenskapelige observasjoner, men snarere at vitenskapen må ta helheten med i beregningen. Ifølge Myklebust er det steget fra empiri til lovmessighet eller teori Steffens kritiserer. Han kritiserer med andre ord vitenskapssynet Brenna skisserer i «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under», hvor vitenskapsmannen leter etter lovmessigheter i naturen gjennom empiriske observasjoner.<sup>62</sup> Som vi skal se er dette også noe Keilhau også skal forkynne etter møtet med Steffens. Nemlig at empiriske sannheter ikke nødvendigvis direkte kan omgjøres til teori eller naturlover. Steffens mener jo som nevnt at naturvitenskapen skal undersøke helheten, og ikke enkeltdeler. Han mener med andre ord at

---

<sup>58</sup> Brenna, «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under», 94.

<sup>59</sup> Hestmark, *Istidens oppdager*, 260–64.

<sup>60</sup> Hentet fra: Hestmark, 263–64 B. M. Keilhau til C. Boeck 30.11.1824.

<sup>61</sup> Alexander Myklebust, «Spekulasjon og empiri. Henrich Steffens sitt syn på forholdet mellom vitenskap og filosofi ved inngangen til det nittende århundre», i *Sann Opplysning: Naturvitenskap i nordiske offentligheter gjennom fire århundrer*, red. Merethe Roos og Johan Tønneson, 1. utg. (Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017), 218.

<sup>62</sup> Myklebust, 140–46.

empiriske sannheter må sees i lys av alt annet. I geologi vil dette for eksempel bety at kjemiekksperimentet ikke vil gi hele sannheten fordi årsakssammenhengene i dette faget er så komplekse.<sup>63</sup>

Keilhau tok til seg flere av disse nye ideene fra Steffens. Naturen var ikke lenger et komplekst maskineri, men en helhetlig organisme som stadig utvikler seg i retning det fullkomne.

Virkelig er der opgaaet saadanne Lys for mig, at jeg er færdig til at blive solblind. Alle ældre Systemer, min egen ældre Theoristump iberg, ligge alt overende. Kort – Geologien, som hidtil ikke har vidst af andet end kemiske og mekaniske Laanesætninger at sige, maa hente sitt fundament i Physiologien. (...) Steffens har forlængst sagt det, at Klodens Udvikling var en levende.<sup>64</sup>

De to sitatene nedenfor illustrerer Keilhaus endring i vitenskapssyn. Det første er et sitat fra en artikkel Keilhau skrev i *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* i 1823. Her går Keilhau gjennom viktigheten av geologiske undersøkelser i Norge, samtidig som han redegjør for sitt syn på vitenskapelig, geologisk metode. Det andre sitatet er fra *Edinburgh New Philosophical Journal* og er skrevet i 1844.

Först da En og Anden vovde at troe, at ikke al Visdom laae skjult i de gamle Pergamenter, og at ikkun en empirisk Methode kunde före til sande Resultater, saae man endelig hvilken viid Mark der aabnede sig for frugtbare Undersögelser, da viste det sig at hiin Opgave formaaede at indlede i en Række af Opdagelser, hvis overraskende Betydning og Rigdom noksom godgjör Muligheden og den höie Interesse af en Videnskab, *der ordentligen sammenstillter, be-arbejder og leder Undersögelserne af Jordlegemets Væsen og Historie.*

*Baltazar Mathias Keilhau, "Et Par Ord Om Geognosie i Norge Af Bergkandidat M. Keilhau,"* *Magazin for Naturvitenskabene* 1, no. 2 (1823): 118–28. (original kursivering)

I can admit of no doubt that geology would undergo very essential changes, were we able in such a manner to have an unobstructed view of the earth (...) But perhaps those very forms of formation\* to which the rocks in question owe their origin and development may, even in time to come, remain undiscovered ; for chemical knowledge of this kind rests on experiment, and it cannot well be assumed that art will ever have it in her power to apply all the means by which Nature herself has operated in her great laboratory.

*B. M. Keilhau, On the Mode of Formation of Crystalline Limestone, Contact-Products, Crystalline Silicide-Slates, and Unstratified Crystalline Silicide-Rocks [...]: A, bd. a (Edinburgh, 1844),* [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2008020810002](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008020810002).

---

<sup>63</sup> Myklebust, 140–46.

<sup>64</sup> Hentet fra: Hestmark, *Istidens oppdager*, 263–64 B. M. Keilhau til C. Boeck 30.11.1824.



I den første artikkelen fra 1823 fokuserer Keilhau i stor grad på viktigheten av empiri og direkte observasjoner. Han understreker at kun gjennom en empirisk, vitenskapelig metode kan man finne fram til sannhet. Dette sitatet gjenspeiler på mange måter vitenskapssynet Brita Brenna skisserer i «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under». Keilhau løfter fram tidligere tenkere som ikke kun så i «de gamle Pergamenter», men heller anvendte en «empirisk Methode». Denne empiriske metoden muliggjorde en vitenskap som «*sammenstillter*» og «*bearbeider (...) Jordlegemets Væsen og Historie*».<sup>65</sup> Keilhau ville anvende empiriske observasjoner for å finne fram til lovmessigheter i naturen. Dette tyder på at han i 1823 var påvirket av opplysningstidens vitenskapsideal. Dette gjenspeiler på mange måter synet på naturvitenskap Brenna skisserer i «Erik Pontoppidans natur: Mellom orden og under».

I artikkelen fra 1844 har Keilhau imidlertid et noe annet syn. Han har på ingen måte forlatt ideen om viktigheten av empiri og direkte observasjon, men hans syn innehar nå noen flere nyanser. Han skriver at et «unobstructed view» av kloden ikke nødvendigvis er oppnåelig for geologen.<sup>66</sup> Geologi, og spesielt geologiske endringer, skjer jo på en tidsskala som er vanskelig å observere for mennesker. Samtidig er geologiske utviklinger så komplekse, og innehar svært mange ulike årsaksforhold, slik at det blir vanskelig å komme fram til en absolutt sannhet. Keilhau er positiv til eksperimenter og observasjon, men mener det ikke kan gi det hele bildet i geologiens årsaksforklaringer. Et kjemiekperiment kan for eksempel aldri gjenskape kompleksiteten i «naturens store laboratorium».<sup>67</sup> Sitatet viser hvordan Keilhaus vitenskapssyn utvikler seg i retning en romantisk tendens over tid. Han viser nå en vitenskapssyn som i større grad er påvirket av Steffens. Dette er et syn som på mange måter er holistisk. Keilhau studerer helheten, og ikke kun isolerte trekk.

### **Transmutasjonsteorien**

Vendingen mot det romantiske for Keilhau kan ha ledet han mot hans geologiske teori – transmutasjonsteorien. Historikere som Anne Kristine Børresen og Astrid Wale har også knyttet Keilhaus vitenskapelige, geologiske teorier opp mot en romantisk naturforståelse. På begynnelsen av Keilhaus karriere, på 1820-tallet, var det nemlig stor strid blant geologer om

---

<sup>65</sup> Keilhau, «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», 118–19.

<sup>66</sup> Baltazar Mathias Keilhau, *On the Mode of Formation of Crystalline Limestone, Contact-Products, Crystalline Silicide-Slates, and Unstratified Crystalline Silicide-Rocks [...]: A*, bd. a (Edinburgh, 1844), 2,

<sup>67</sup> Keilhau, oversatt og parafrasert.

hvordan bergarter oppstår. De to konkurrerende teoriene var neptunismen og plutonismen. Neptunismen ble foreslått av Alfred Gottlob Werner, som av mange blir omtalt som den moderne geologiens far. Dette var en teori som var utbredt i tyske vitenskapelige sirkler, og som fastslo at bergarter ble skapt av ulike lag avsatt i vann. Den konkurrerende teorien, plutonismen, fastslo på sin side at bergartene tidligere hadde vært smeltede masser i jordens indre. Denne teorien var mest utbredt i Skottland og Frankrike.<sup>68</sup>

Det geologiske feltet rundt Christiania skulle bli viktig i denne debatten, og her hadde Keilhau også gjennomført flere undersøkelser. Rekkefølgen bergartene var avsatt i berget stemte nemlig ikke overens med hvordan den neptunistiske læren forutså at rekkefølgen skulle være.<sup>69</sup> I 1823 mente Keilhau at den geologiske sammensetningen av Christianiafeltet heller ikke kunne forlares gjennom plutonistenes teorier: «En fordomsfri Tilskuer af Striden vil imidlertid nu lettelig see, at hverken Ildmændene eller Neptunisterne have fuldkommen Ret.»<sup>70</sup>

Keilhau utviklet dermed en kontroversiell teori kalt transmutasjonsteorien. Den framstiller at sedimentbergarter som leirskifer, kalkskifer og sandstein transformeres gjennom ulike, mystiske prosesser til for eksempel granitt. Ifølge Keilhau skapes bergartene da verken i vann eller i jordens indre, slik neptunistene og plutonistene mente. Keilhau argumenterte for at bergartene utviklet seg over tid til «edlere» bergarter. Det er nettopp dette Børresen knytter til det romantiske natur- og vitenskapssynet.<sup>71</sup> Nemlig at naturen alltid utvikler seg mot noe mer og mer fullkomment. At Keilhau i tillegg ikke nødvendigvis forklarer hvordan transmutasjonen faktisk skjer tyder på en romantisk vitenskapstendens. Transmutasjonen kan for han ikke nødvendigvis observeres empirisk.

Transmutasjonsteorien skulle imidlertid bli avvist av Keilhaus elev Theodor Kjerluf. Kjerluf benyttet seg av ulike kjemiske eksperimenter og metoder for å avvise Keilhaus teori, og for å mer eller mindre bekrefte den plutonistiske teorien. Disse kjemiske eksperimenterene var en nyvinning innen geologiske analysemetoder på 1840-tallet. Kjemiske eksperimenter var ikke nødvendigvis en ny metode innen geologien, men de nye instrumentene og teknikkene Kjerluf anvendte gjorde det mulig å for eksempel fastslå mineralers oppbygning. Dette hadde ikke vært

---

<sup>68</sup> Børresen og Wale, *Kartleggerne*, 22.

<sup>69</sup> Børresen og Wale, 22.

<sup>70</sup> Keilhau, «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», 125.

<sup>71</sup> Børresen og Wale, *Kartleggerne*, 22.

mulig tidligere. Kjerlufs undersøkelser viste at Keilhaus antagelser om Christianiafeltet ikke kunne stemme.<sup>72</sup>

Uenigheten mellom læreren og eleven førte til det noen har klassifisert som en av de mest bitre stridene i norsk akademisk historie. Keilhau skal blant annet ha førsøkte å nekte Kjerluf å holde forelesninger, og Keilhau nektet han tilgang til de akademiske samlingene. Striden skal på et tidspunkt ha blitt så bitter at Keilhau ga Kjerluf en ørefik.<sup>73</sup>

Uenigheten mellom dem hadde grobunn i en fundamental uenighet i vitenskapssyn. Som skissert ovenfor trodde ikke Keilhau at geologien utelukkende kunne forklares gjennom empiri og eksperimenter. For han inngikk jo geologien i et større hele med komplekse årsaksforhold. Kjerlufs vitenskapelige metode gikk på akkord med dette. Keilhaus avvisning av kjemiske eksperimenter sees for eksempel i sitatet fra «Edinburgh New Philosophical Journal» fra 1844. Han avviser at komplekse, geologiske årsaksforhold kan forklares gjennom eksperimenter fordi det er av eksperimentets natur å isolere ulike årsaksforhold. Dette passet nemlig ikke med Keilhaus holistiske syn på geologien. Striden mellom Keilhau og Kjerluf ble så intens at det ble skrevet en rapport i 1856. I den stod det at: «Han [Keilhau] nærer derhos Mistro til Rigtigheden af de Synsmaader, som raade hos de nyere Geologer (...) Kjerulf og den skole, hvortil han hører, i væsentlige Dele lade sig lede af forud fattede Anskuelser».<sup>74</sup> Etter rundt 1824 mener med andre ord Keilhau, som Steffens, at empiriske observasjoner ikke gir det hele bildet.

## Konklusjon

Som vi har sett var naturvitenskapelige undersøkelser det primære for Keilhau. Han viet sitt liv til å gjennomføre en grundig geologisk kartlegging av landet for eksempel gjennom arbeidet med *Gea Norvegica*. De som hadde størst påvirkning på han i 1820 var vitenskapsmenn som Alexander von Humboldt og Horace Bénédict de Saussures, og Christopher Hansteen og Jens Esmark i Norge. Keilhau hadde kanskje aldri oppsøkt Jotunheimen i første omgang hadde det ikke vært for en vitenskapelig oppfatning av fjellet som «naturens laboratorium».

Keilhaus syn på naturvitenskapen skulle imidlertid endre seg rundt 1824: «Alle ældre Systemer, min egen ældre Theoristump iberg, ligge alt overende.»<sup>75</sup> Han går fra et opplysningsyn på

---

<sup>72</sup> Børresen og Wale, 29.

<sup>73</sup> Børresen og Wale, 27.

<sup>74</sup> Hentet fra: Fredrik Hagemann, «En redegjørelse fra Th. Kjerulf om hans forhold til B.M. Keilhau.», 1963, 107

<sup>75</sup> Hentet fra: Hestmark, *Istidens oppdager*, 263.264 B. M. Keilhau til C. Boeck 30.11.1824.

vitenskapen der naturen forstås gjennom empiriske observasjoner som blir gjort om til lovmessigheter, til et mer holistisk og romantisk vitenskapssyn. Her forstås kloden som en helhetlig organisme som stadig utvikler seg i retning det fullkomne. Hans transmutasjonsteori har røtter i denne forståelsen. Som jeg vil vise i neste kapittel vil forståelsen av naturvitenskapelige sammenhenger ha innvirkning på hvordan han opplever fjellheimen på et estetisk plan.

## Kapittel 3 – Romantikeren

Til styggare heimefolket finna det, til fagrare vilja Maalarar og slike Folk finna det.<sup>76</sup>

### Introduksjon

*Hva karakteriserer Keilhaus romantiske syn på norsk fjellnatur?* Dette vil være hovedspørsmålet for dette kapittelet. For å svare på dette skal jeg først undersøke hvordan europeiske holdninger til fjellnatur endret seg på slutten av 1700-tallet og begynnelsen av 1800-tallet. Jeg vil deretter utforske ulike norske naturoppfatninger i det samme tidsrommet. Videre vil jeg spesielt vektlegge to nye estetiske kategorier som på begynnelsen av 1800-tallet ble anvendt for å beskrive fjellnatur – det pittoreske og det sublime. Underveis vil jeg drøfte hvordan og hvorvidt Keilhau passer inn i disse utviklingene.

Avslutningsvis jeg skal gå nærmere inn på to ulike kilder. Først Keilhaus skissebok «Erindring af Fjeldreisen i 1820». Denne består av skisser og akvareller fra fjellturen i 1820. Deretter skal jeg undersøke reiseberetningen «Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828». Denne tar for seg en forskningsreise til Finnmark og Spitsbergen, og er skrevet i 1831. Forskjellen i tid og rom mellom disse kildene lar meg undersøke hvorvidt Keilhau har et annet syn på natur i 1831 enn i 1820. Samtidig lar det meg drøfte hvordan han beskriver ulike typer landskap, og ikke kun fjellandskap.

Sekundærlitteraturen gir imidlertid ikke et entydig svar på hvorvidt Keilhau faktisk så på fjellet som en romantiker eller ikke. Rune Slagstad argumenterer på sin side at «Keilhaus kjølige-blåe `Alpe-vuer`, som var en geologs arbeidsdokumenter av en bemerkelsesverdig kunstnerisk standard, forente nettopp det saklig-vitenskapelige med det poetisk-estetiske.»<sup>77</sup> Slagstad skriver også at idemotivene «det opplysningsrasjonelle og det romantiske (...) møttes i Keilhaus person.»<sup>78</sup>

På den andre siden argumenterer forfattere som Hjalmar Hegge og Bjørn Tordsson at Keilhau ikke verdsatte Jotunheimen som et «naturskjønt» område.<sup>79</sup> De tolker Keilhau utelukkende som en vitenskapsmann. Hegge skriver på sin side at Keilhaus beretninger er «som å lytte til véklagene fra de romerske legionærer og middelalderens pilgrim�er når de dro over

---

<sup>76</sup> Aasmund Olavsson Vinje, *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*. (Christiania, 1861), 83

<sup>77</sup> Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 47.

<sup>78</sup> Slagstad, 45.

<sup>79</sup> Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn*, 132.

alpepassene.»<sup>80</sup> Hegge argumenterer med andre ord for at Keilhau representerer en videreføring av et europeisk natursyn som går veldig langt tilbake i tid.<sup>81</sup>

Bjørn Tordsson mener på sin side at Keilhaus blick på Jotunheimen heller var preget av en opplysningstendens. Tordsson peker på at opplysningssynet på naturen var preget av nytte. Her blir naturens verdi forstått gjennom dens nytteverdi for menneskene. Fordi fjellet ikke var nyttig var det derfor heller ikke skjønt. Tordsson trekker frem sitater fra Keilhaus reise til Jotunheimen som: «Eggen var ytterst vild og rædsom», og tolker dette som at Keilhau ikke så på Jotunheimen som et naturskjønt område. Tordsson skriver heller at Keilhau så på fjellet som et «merkverdig» og «interessant» sted.<sup>82</sup> Han argumenterer for at naturvitenskapsmenn som Keilhau åpnet veien for at senere fjellvandrere kunne gjøre en estetisk vurdering av naturen. Keilhau gjorde ikke nødvendigvis den estetiske vurderingen selv, ifølge Tordsson.<sup>83</sup>

På den andre siden vil jeg i dette kapittelet argumentere for at det eksisterer en tydelig romantisk tendens i Keilhaus reiseberetninger. For det første, som jeg viste i forrige kapittel, kan en ikke nødvendigvis sette et likhetstegn mellom opplysning og vitenskap. Vitenskapsmenn som Keilhau må derfor heller ikke nødvendigvis rydde veien for en estetisk vurdering av fjellheimen. Keilhau kan med andre ord være en vitenskapsmann og en romantiker på samme tid. Et viktig poeng her er dermed at det vitenskapelige og det romantiske perspektivet ikke nødvendigvis er gjensidig uavhengige av hverandre. Begge eksisterer samtidig og i et samspill i Keilhaus reiseberetninger.

For det andre; jeg vil argumentere for at det er viktig å forstå det tidlige 1800-tallets estetiske kategorier for å forstå hvorvidt og hvordan Keilhau så på fjellet med et romantisk blick. Jeg vil her vektlegge hvordan Edmund Burkes (1729–1797) skille mellom «det vakre» og «det sublime» åpner opp for å lese Keilhau som en romantiker. Når Keilhau karakteriserer fjellnatur som «rædsom» eller «skrækkelig» er det et uttrykk for en følelse av sublimitet, og ikke nødvendigvis en negativ vurdering av fjellet. Hvis en leser Keilhaus beretninger sublimt viderefører heller ikke Keilhau et eldre Europeisk syn på fjellet slik Hegge hevder.

---

<sup>80</sup> Hjalmar Hegge, «Det moderne friluftsliv i historisk og filosofisk perspektiv: Menneskets naturopplevelse belyst ved dets forhold av fjellverdenen gjennom tidene», i *Momenter til en dypere naturvernforståelse* (Østlandske naturvernforening og Naturvernforbundet i Oslo og Akershus, 1990), 55.

<sup>81</sup> Hegge, 55.

<sup>82</sup> Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn*, 132.

<sup>83</sup> Tordsson, 132.

### «Mountain Gloom» til «Mountain Glory»

Når moderne fjellturister ser utover fjellheimen er det kanskje vanskelig å ta innover seg at mennesker i tidligere tider ikke nødvendigvis følte på den samme skuelysten og ærefrykten som dem. Snarere tvert imot så Europeere før slutten av 1700-tallet ofte på fjellet med skrekk og avsky. Fjellet var først og fremst i veien, det produserte lite nytte for sivilisasjonen og det ble sett på som goldt, kalt og uhyggelig. Da den tyske klassisismens far Johan Joachim Winckelmann i 1760 traverserte det sveitsiske alpepasset St. Gotthard lukket han gardinene i vognen sin for å slippe å skue ut over den stygge og uhyggelige utsikten. Kun få år etter oppsøkes for eksempel Mont Blanc av Saussure, og lesere av hans beretninger får høre om vakre og sublimе fjellformasjoner.<sup>84</sup>

Nettopp denne endringen i synet på fjellheimen beskrives i Majorie Hope Nicolsons begrepspar «mountain gloom» og «mountain glory». Hennes bok, med samme tittel, fra 1959 har blitt svært innflytelsesrik i studien av fjellets historie, og begrepene er fortsatt i bruk i dag.<sup>85</sup> Begrepene beskriver paradigmeskiftet i natursyn som skjer i Europa rundt århundreskiftet mellom 17- og 1800-tallet. Flere faktorer blir pekt på for å forklare dette paradigmeskiftet. For eksempel en økende avstand til naturen på grunn av urbanisering, samtidig som fjellet blir mer tilgjengelig med mer effektive transportmidler. Det romantiske natursynet får samtidig større forfeste i Europa, til fordel for opplysningstidens mekanistiske syn på naturen.<sup>86</sup>

### Norske naturoppfatninger

Paradigmeskiftet fra «Mountain Gloom» til «Mountain Glory» skjedde også i Norge, men noe senere enn på kontinentet. Endringen skjedde også til ulike tider blant ulike samfunnslag. I *Ut på tur på nordmanns vis* peker Tove Nedrelid på en rekke forskjeller som gjorde at denne vendingen fikk en noe annen karakter i Norge enn i andre deler av Europa. Norges uframkommelige terreng og karrige jord ga innbyggerne en annen tilnærming til naturen. Sanke-, jakt- og fisketradisjonen har alltid stått sterkt i Norge. Det ulendte norske terrenget skapte et system med mange færre gods enn andre steder i Europa. Folks avhengighet av jakt og fiske, sammen med den mer frie gårdsstrukturen, nødvendiggjorde for eksempel fri ferdselsrett i naturen. Dette skulle senere lede frem til allemannsretten. Ifølge Nederlid førte avhengigheten den førindustrielle, rurale nordmannen hadde til landskapet til en nær tilknytning

---

<sup>84</sup> Felsch, «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue», 343.

<sup>85</sup> Hollis, «Mountain Gloom and Mountain Glory», 1038.

<sup>86</sup> Nicolson, *Mountain gloom and mountain glory*.

til naturen, uavhengig om de mente den var vakker eller ikke. Forholdet mellom naturen og den førindustrielle, rurale nordmannen var med andre ord annerledes enn forholdet mellom de fleste Europeere og naturen. På godsene i Europa fantes det mange steder ikke en like direkte avhengighet mellom naturressursene og menneskene.<sup>87</sup>

Natursynet til de fleste nordmenn som jobbet i primærnæringene før Keilhau var sannsynligvis preget av nytte. Menneskene som jobbet hard i naturen hadde med andre ord ikke nødvendigvis et estetisk mål på den.<sup>88</sup> Viser, eventyr og sagn gir inntrykk av en slags dikotomi mellom innmark og utmark. Innmarka representerte det kjente, hjemlige og trygge, mens utmarka representerte det ukjente og farlige naturkrefter.<sup>89</sup>

Denne dikotomien kan tydelig sees i et huldreeventyr Keilhau publiserte i 1821 i *Hermoder*. Eventyret ble fortalt til han av reinsjegeren Ole Urden, og ble kalt «Hulebak-Stenen». I dette eventyret er utmarkas mystiske og farlige karakter tydelig. Keilhau forteller at Urden ledet dem til den såkalte «Hulebak-Stenen», og til et utkikkspunkt der de så utover en liten øy. Der skulle det ifølge Urden ha utspilt seg noe dramatisk. Oppe ved stenen fortalte han om den unge odelsgutten Asbjørn Eyivindson som på grunn av «gjerrighed og svig» mistet all arv og eiendom, til tross for «hands endnu umydige Alder».<sup>90</sup> Asbjørn vokste opp til å bli en hevngrjerrig mann, og i bryllupet til hun som en gang skulle vært hans brud mistet han besinnelsen: «Tvende mænd faldt for den morderiske Dolk, og Asbjørn havde givet dem Banesaaret.» Da Asbjørn ble ført opp i fjellene for å «falde som et skrækkeligt Eksempel» flyktet han.<sup>91</sup> Han ble erklært fredløs, og langt inne i fjellheimen blir han forført av en huldreskikkelse i en hule. Til tross for flere forsøk på å komme tilbake til sivilisasjonen blir Asbjørn alltid avvist av samfunnet og lurt tilbake hulderens hule. Asbjørn ble til slutt funnet av et jaktlag og ble drept av dem, nettopp på øya Keilhau og reisefølget sto og så utover:

Den lille Holm blev hans Grav, og der græder endnu den skjønne Fe. Naar den strenge Vinter breder sit hvide Dække over den frysende Jord, da rinder de varme Taarer paa øens Græs, og saa hart som Vinterstormen rusker i de smale Blade, saa tykt som Sneen styrter sig derpaa, saa maa den dog altid vige og snarligen henflyde i frugtbart Vand. Aldrig forsvinder Grønningen mellem de lyse Dynger.<sup>92</sup>

---

<sup>87</sup> Nedreid, *Ut på tur*, 21–27.

<sup>88</sup> Nedreid, 28.

<sup>89</sup> Nedreid, 28–30.

<sup>90</sup> Baltazar Mathias Keilhau, «Hulebak-Stenen: et Brudstykke af en Dagbog, ført i Sommeren 1820», *Hermoder*, 21. juli 1821, 5 utgave, Mikrofilmarkivet NB.

<sup>91</sup> Keilhau.

<sup>92</sup> Keilhau.



Eventyret reflekterer godt allmuens syn på naturen rundt dem i tiden eventyret ble nedskrevet av Keilhau. Utmarka representerer det motsatte av det hjemlige, kjære og nære. At den fredløse Asbjørn flyktet langt inn i fjellheimen viser hvordan utmarka representerte det motsatte av felleskapet i lokalsamfunnet. I motsetning til innmarka var utmarka mystisk og utenfor menneskelig kontroll. Eventyret viser hvordan allmuen forsto og fortolket fjellandskapet. Hulebakksteinen er et såkalt opphavssagn. Dette er fortellinger som gir overnaturlige forklaringer på fenomen i naturen.<sup>93</sup>

De aller fleste blant borgerskapet før Keilhaus tid så nok heller ikke på fjellet som et vakkert sted. Mange av dem hadde ikke sterke bånd til primærnæringene og de hadde dermed mindre direkte kontakt med fjellet. Dermed var kanskje ikke interessen for fjellheimen veldig stor i utgangspunktet før oppdagere som Keilhau oppsøkte fjellet i vitenskapens navn. Samtidig var det norske borgerskapet før Keilhaus tid sterkt preget av impulser fra Danmark. Mange hadde heller ikke norske aner. Det før-romantiske borgerskapet søkte seg dermed heller ut av landet, enn inn i den norske fjellheimen. De hadde med andre ord en lignende tilnærming til naturen som resten av Europa.<sup>94</sup>

Dette skulle imidlertid endre seg tidlig på 1800-tallet. Generelle europeiske tilnærminger til naturen endret seg mot slutten av 1700-tallet. En reaksjon på opplysningstidens mekanistiske natursyn var i ferd med å bli førende. Romantikken og dens ideer ble viktigere i Europa. Som nevnt i forrige kapittel endret romantikken blant annet synet på vitenskapen. Alt kunne ikke lenger nødvendigvis måles og observeres. Naturfenomenene inngikk i et større hele som ikke fullt ut kunne forklares med mekanisk observasjon. Nasjonalstaten ble også ikke minst en viktig kategori. Europas borgerskap søkte tilbake til det opprinnelige og evige ved nasjonen – Volksgeist i Tyskland, og senere folkesjelen i Norge. Det norske borgerskapet, som hadde hatt blikket festet utover mot kontinentet, ble de første i Norge som fanget opp disse nye tankene.<sup>95</sup> Keilhau, og hans generasjon av vitenskapsmenn og kunstnere, ble pasient null for disse ideene i Norge. Den eldre generasjonen, bestående av blant annet Esmark og Hansteen, fortsatte mer eller mindre i det samme opplysningsrasjonelle sporet. Det nye romantiske natursynet fikk med andre ord ikke umiddelbart noen universell utbredelse. Den da 52 år gamle amtmannen Gustav Blom (1785–1869), medlem av riksforsamlingen i 1814, skrev for eksempel dette om Lofoten

---

<sup>93</sup> Institutt for kulturstudier og orientalske språk, «Aitiologiske eventyr», 18. desember 2013, [https://www.hf.uio.no/ikos/tjenester/kunnskap/samlinger/norsk-folkeminnesamling/eventyr-sagn/eventyr/eventyrene-etter-typenummer/aitiologiske\\_eventyr.html](https://www.hf.uio.no/ikos/tjenester/kunnskap/samlinger/norsk-folkeminnesamling/eventyr-sagn/eventyr/eventyrene-etter-typenummer/aitiologiske_eventyr.html).

<sup>94</sup> Nedrelid, *Ut på tur*, 31–33.

<sup>95</sup> Nedrelid, 31–34.

i 1827: «Lofoten er saa blottet for Natur-Skjønhed som vel muligt. Helgeland er det for Naturskjønhed mest blottede District i Nordlandene, naar undtages Lofoten, hvor Tanken om Naturskjønhed ikke kan opstaae uden som Savn».<sup>96</sup>

## **De nye estetiske kategoriene**

### *Det pittoreske*

Skiftet fra «Mountain Gloom» til «Mountain Glory» brakte også med seg nye begrep og kategorier. En viktig ny estetisk kategori ble det «pittoreske» eller det «maleriske». Blant de øvrige samfunnslagene mange steder i Europa ble det fasjonabelt å dra på det som ble kalt «pittoreske reiser». Dette innebar å dra på turer til for eksempel Alpene dype daler for å skue opp på fjell, isbreer og små alpelandbyer. Disse turene ble som regel gjennomført med en høy grad av komfort og de reisende ble i liten grad eksponert for fjellets farer. Fjellet ble med andre ord betraktet fra trygg avstand.<sup>97</sup> Naturscenene de reisende tok inn ble kalt pittoreske eller maleriske fordi de lignet på scener fra kjente kunstverk. Fjellandskapet blir dermed tolket gjennom allerede etablerte kulturelle symboler. En pittoresk framstilling av naturen forsøker på den måten å gjøre vill, uberørt og ukjent natur gjenkjennelig. Vill natur domestiseres på den måten både av kunstnerne og reisende. Samtidig ble forskjeller visket ut – alle landskap ble gjort like hverandre.<sup>98</sup>

Et eksempel på en pittoresk fremstilling av norsk natur er flere av den finsk-svenske maleren Wilhelm Maximilian Carpelans (1787–1830) bilder. Carpelan ga i 1821 ut plansjeverket «Voyage Pittoresque aux Alpes Norvégiennes» eller «Pittoresk resa i de norska fjällan». I likhet med Keilhau tegnet han norske landskapsbilder av områder som tidligere hadde vært ukjent for den norske allmenheten. Under hans tid i Norge stiftet Carpelan bekjentskap til Keilhau. De to startet et samarbeid der Keilhau forsynte Carpelan med nøyaktige skisser av norsk fjellnatur som Carpelan senere bearbeidet til malerier. To av disse kan for eksempel sees i Keilhaus skissesamling «Erindring af Fjeldreisen i 1820». Samarbeidet mellom vitenskapsmann og kunstner, som Keilhau og Carpelans forhold representerte, var ikke uvanlig på begynnelsen av 1800-tallet. Carpelans bilder representerer en brytningstid i kunsthistorien fra opplysningstiden til romantikken. Hans bakgrunn som svensk offiser og landmåler gjorde at han malte bilder med

---

<sup>96</sup> Hentet fra: Chr. L. Jensen, «Fra fjord og fjell i Helgeland», i *Den Norske turistforenings årbok. 1935* (Oslo: Norske turistforening, 1935), 144

<sup>97</sup> Felsch, «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue», 343.

<sup>98</sup> Andrews, *Landscape and Western Art*, 129.

vitenskapelig nøyaktighet og presisjon. Samtidig kan det se ut til at hans form blir mindre pittoresk og mer dramatisk i formen da han møtte på spektakulære fjellformasjoner.<sup>99</sup> Det pittoreske vokabularet klarte for mange ikke å representere fjellets veldige krefter.<sup>100</sup>

### *Det sublime*

Det var samtidig flere som ønsket å utfordre pittoreske konvensjoner. De gjorde dette først og fremst ved å oppsøke u-utforskede og fjerne fjellområder. Hvor en reisende med et pittoresk syn på fjellet søker å forstå og domestisere naturen, søkte disse nye oppdagerne å heller oppsøke og underkaste seg fjellets veldige krefter. Da oppdagere som Saussure, og senere Keilhau, opplevde fjellet på nært hold, og da de ble eksponert for fjellets ekstreme naturkrefter, reflekterte ikke de pittoreske idealene det de faktisk opplevde. Fjellet lot seg ikke domestisere.<sup>101</sup>

Der tidligere reisende møtte fjellet med avsky, møtte mennesker som Keilhau fjellet med nysgjerrighet. Møtet med fjellet på tett hold åpnet på den måten opp for en ny estetisk kategori – det sublime.<sup>102</sup> Det sublime som estetisk kategori innebar at man avviste den pastorale idyllen, som var forbundet med det pittoreske, «til fordel for naturens store drama»<sup>103</sup>. Til forskjell fra det pittoreske beskriver sublimiteten en følelse av målløshet og ærefrykt i møtet med stor natur. Den beskriver følelsen av å ikke fullt ut kunne ta innover seg naturens storhet og evighet. I møtet med mektig natur ble blikket tilslørt, og det ble vanskelig å se grenser i tid og rom. Begrepet beskriver på mange måter følelsen av å ikke kunne fullt ut beskrive det en opplever og iakttar.<sup>104</sup>

Sublimitet som kategori blir som regel knyttet til filosofen Edmund Burke og hans bok *Enquiry into the Origin of our Ideas of the Sublime and Beautiful*, fra 1757. Verket regnes av mange som et startskudd for den romantiske bevegelsen i Europa. I verket skiller nemlig Burke mellom «the sublime» og «the beautiful». Begge begrepene kan beskrive former for verdsettelse av et landskap, men på ulike måter. Det sublime omhandler på mange måter verdsettelse av tap av kontroll. At en verdsetter naturens sterke krefter. Burke lister opp flere kilder til det sublime.

---

<sup>99</sup> Ingrid Fuglerud Danbolt, «En offiser og kunstner i de norske fjell : Wilhelm Maximilian Carpelan (1787-1830) og hans plansjeverk *Voyage Pittoresque aux Alpes Norvégiennes*» (Masteroppgave i kunsthistorie, Oslo, Universitetet i Oslo, 2009)

<sup>100</sup> Andrews, *Landscape and Western Art*, 142.

<sup>101</sup> Andrews, 141–43.

<sup>102</sup> Andrews, 129–42.

<sup>103</sup> Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 67.

<sup>104</sup> Andrews, *Landscape and Western Art*, 141–43.

Blant annet makt, uklarhet, savn, storhet, evighet, vanskelighet og prakt. Ifølge forskeren Malcolm Andrews innebærer nettopp disse begrepene en følelse av tap av kontroll. I møte med stor natur, som for eksempel fjell, møter vandrere krefter som er mange ganger mektigere enn en selv, og deres størrelse og evighet er umulig å forklare. For Burke innebærer derfor det sublime på mange måter en følelse av frykt.<sup>105</sup> Et sitat fra Keilhau artikkel i Budstikken «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekendt Stykke af det søndenfjeldske Norge» fra 1820 gjenspeiler dette: «Bitihornet har skrækkelige præcipicer mod øst, (...) græsselige præcipicer indeslutte der en gyselig dal (...) Egnen er yderst vild og rædsom.»<sup>106</sup>

Disse sitatene gir muligens ikke inntrykk av en person med noen estetisk verdsettelse av fjellandskapet han beveger seg i. Dette er imidlertid ikke nødvendigvis tilfellet. Som Andrews påpeker er det sublime en opplevelse som kan være attraktiv så lenge iakttageren ikke er umiddelbar livsfare. Med andre ord, iakttageren av et landskap kan føle på frykt i møte med mektig natur, men så lenge han eller hun ikke er i umiddelbar livsfare kan frykten oppleves som spennende. Burke kalte denne opplevelsen «delightful horror».<sup>107</sup> Keilhau gir uttrykk for lignende følelser i flere av hans beretninger. For eksempel i hans artikkel «Fjeldsituasjon og Livsfare» fra august 1820:

hvert Trin maatte med Øxe hugges i den faste Iis, som snart dannede frygtelige Steilheder, svært skarpe Kanter med styrtende Dyb paa begge Sider: det var en høist farlig Marsch, og endnu farligere blev den, saasnart den hidintil dog sammenhengende Iis viste sig aldeles sønderrevet og ruinmæssigen sammenholdet. (...) naar de paa Isen henflydende Bækkefalde ned i de mægtigste Sprækker og Bekkener, saa fornemmer man en herlig Klang. - dybe undertoner opstige fra den sonore Iis. Og klingende støde an på Revnernes Vægge, Alting bevæges af en usynlig haand, da opvækkes Følelser og Betragtninger, som lade glemme al Fare, da forraader sig et mægtigt Liv i det Døde: der er Elementernes kamp, chaotiske Rørelser - man drømmer sig hensat i urtiden, før Organismen begyndte, i Jordens Barndom.<sup>108</sup>

Med andre ord, grepet av breens og fjellnaturens mektighet glemmer Keilhau faren han befinner seg i. Sitatet gir inntrykk av en «delightful horror» som Burke beskriver. Vitenskapsmannen Keilhau knytter imidlertid følelsen av ærefrykt i møte med breens krefter til faget hans – geologi. Det sublime oppfattes av Keilhau som en følelse av å leve seg inn i breens krefter. Fjellnaturen, som av tidligere reisende har blitt beskrevet som gold og øde, blir levende for Keilhau:

---

<sup>105</sup> Andrews, 134.

<sup>106</sup> Keilhau, «Nogle Efterretninger om et hidtil ukjent Stykke af det søndenfjeldske Norge».

<sup>107</sup> Andrews, *Landscape and Western Art*, 134.

<sup>108</sup> B. M. Keilhau i *Morgenbladet 1820.08.27*, *Morgenbladet* (Norge;Oslo;Oslo;1820)

Det er blot stundom, at man stanser ved den store Naturs stærke Røster, naar Sneleviner nedkomne i Dalen; eller Steenstyrtninger med græsseligt Brag rase ud over Fjeldsiderne. Som en fjern kanonade høres og paa varme Sommerdage Isens Bevægelser i Bræerne. Ved dette høie Sprog forbauses den Reisende: Naturen, som førekom ham saa iisfold og død, bliver pludselig talende – men tier ligersåsnart, for at overlade den Forbausede til Tanken og Phantasien.<sup>109</sup>

Disse sitatene illustrerer også et typisk trekk ved sublimе beskrivelser av naturen – simile. Nettopp fordi betrakteren av naturen opplever noe ubeskrivelig og en følelse av målløshet tyr forfattere ofte til sammenligninger for å beskrive sine opplevelser: «som en fjern, fjern torden hörtes en elv under bræen».<sup>110</sup>

### **Erindring af Fjeldreisen i 1820**

En spesielt interessant kilde i denne sammenhengen er Keilhau skissesamling kalt «Erindring af Fjeldreisen i 1820». Dette var i utgangspunktet en samling av prospekter satt sammen av Keilhau. Skisseboken var en gave «tilegnet min ven Boeck».<sup>111</sup> Den ble først tatt vare på av *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne*, før den ble gitt til den norske turistforening, som senere ga den til nasjonalbiblioteket. «Erindring af Fjeldreisen i 1820» inneholder flere prospekter tegnet på stedet, tegninger som senere har blitt forbedret av enten Keilhau eller Boeck, et kart over området de reiste i, i tillegg til to skisser fra den svenske kunstneren nevnt over, Carpelan. Den inneholder også et forseggjort frontispis og en innholdsfortegnelse.<sup>112</sup>

Keilhau fikk opplæring i tegning på bergseminaret, og hans ferdigheter er for eksempel tydelig i hans geologiske skisser i *Gea Norvegica*. Samtidig er skissene i «Erindring af Fjeldreisen i 1820» forseggjort i ulik grad. Noen er svært detaljerte, mens andre er raske feltskisser gjort på stedet. Forskeren Philipp Felsch har pekt på at vitenskapelige feltskisser og feltnotater fra tidlig 1800-tall ofte representerer et uklart skille mellom sublimitet og utmattelse i fjellet. Begge fører ifølge han til målløshet og uklarhet.<sup>113</sup> Dette kan også være tilfellet med Keilhau feltskisser.

Samtidig kan det muligens være utfordrende å undersøke hvorvidt Keilhau skisser faktisk representerer et romantiske syn på fjellet da han i utgangspunktet etterstrebet så stor

---

<sup>109</sup> B. M. Keilhau i Keilhau.

<sup>110</sup> Keilhau, «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge».

<sup>111</sup> Christian Peter Bianco Boeck, Wilhelm Maximilian Carpelan, og Baltazar Mathias Keilhau, *Ms.plv. 1247 Baltazar Mathias Keilhau: «Erindring af Fjeldreisen i 1820. Tilegnet min Ven Boeck. Keilhau. Christiania 1821.»*, 1821

<sup>112</sup> Boeck, Carpelan, og Keilhau.

<sup>113</sup> Felsch, «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue», 342.



Figur 1 "Udsigt mod Vest fra Mugnafjeldets 6730 Fod høie Sneebree den 12. Jul 1820" - Hentet fra Boeck, Carpelan, og Keilhau, Ms.plv. 1247 Baltazar Mathias Keilhau.

vitenskapelig nøyaktighet som mulig. Rune Slagstads beskrivelse av den romantiske vendingen mot det subjektive på 1800-tallet kan informere nettopp dette:

I maleriet var det fra 1800 en vending mot det subjektive, som hadde en parallellitet med den filosofiske vendingen mot det subjektive fra Kant til Hegel: Våre forestillinger om naturen var ikke mekaniske avtrykk av den ytre verden, men naturen beformet gjennom den menneskelige bevissthet.<sup>114</sup>

Dette kan for eksempel sees i Caspar David Friedrich sitt berømte maleri «Der Wanderer über dem Nebelmeer». Bildet framstiller naturen gjennom bildets subjekt – vandreren. Et senere norsk eksempel på dette er Theodor Kittelsens berømte tegning «Langt, langt borte så han noe lyse og glitre» i serien «Soria Moria Slott» fra 1900. Lignende tendenser kan også observeres i Keilhaus skisser. Her er ikke subjektet en borgerlig fotturist som hos Friedrich, men snarere en observerende og målende vitenskapsmann. Dette kan for eksempel sees i «figur 1» ovenfor.

Det interessante med «Erindring af Fjeldreisen i 1820» er nettopp at den viser Keilhaus mangefasettert i møte med fjellet. For det første er det vitenskapelige perspektivet tydelig til stede. Prospektene er tegnet for å etterstrebe vitenskapelig nøyaktighet. Forskere fra nasjonalbiblioteket har med moderne fototeknologi undersøkt prospektenes nøyaktighet og kommet fram til at de ofte er svært presise.<sup>115</sup> Innledningen har også en nøyaktig innholdsfortegnelse som for eksempel viser leseren hvor høye de ulike fjellene er, og hva de heter. Mange av skissene er også skrevet over med feltnotater. I Keilhaus skisse av Hurrungane (se vedlegg 1) kan man også for eksempel se nederst i venstre hjørne at det har blitt skrevet

<sup>114</sup> Slagstad, *Da fjellet ble dannet*, 69.

<sup>115</sup> «Slik ser det ut 200 år etter 'oppdaginga'», Nasjonalbiblioteket, åpnet 9. april 2021, <https://www.nb.no/historier-fra-samlingen/200-ar-sidan-oppdaginga-av-jotunheimen/>.

over med tall og bokstaver som ser ut til å ha blitt brukt til en utregning i felten. Keilhaus subjekter er i figur 1 han selv, Boeck og Urden. Vitenskapsmennene Keilhau og Boeck avbildes mens de skisserer fjellområdene rundt dem, og mens de gjennomfører barometermålinger.

For det andre viser også «Erindring af Fjeldreisen i 1820» til hvordan Keilhau så på seg selv som en oppdager, og hvordan han portretterte sin og Boecks farefulle ferd inn i Jotunheimen. Frontispisen viser reisefølget i samtale med en kvinne mens de peker opp på spektakulær fjellnatur. Innledningen kommenterer dette bildet: «Reiseselskabet er udrustet med Reb, Stænger og Øxe til at bestige Bræerne.»<sup>116</sup> Sett i lys av Keilhaus skriftlige beretninger fra fjellturen i 1820 gir bildene et inntrykk av farene reisefølget befant seg i, og hvordan de overkom dem. Mer om dette i neste kapittel.

For det tredje er også et romantisk natursyn tilstede i «Erindring af Fjeldreisen i 1820». At Keilhau tidvis velger å fremstille fjellheimen gjennom et subjekt, den målende vitenskapsmannen, viser at han tar del i tendensen Slagstad skisserer i sitatet ovenfor. Fokuset på subjektene viser at formålet med «Erindring af Fjeldreisen i 1820» ikke kun var å gjenskape fjellheimen så nøyaktig som mulig. Han ville med andre ord ikke bare vise fjellet som det faktisk var, men også hvordan han opplevde det. Keilhau velger også i et av bildene og portrettere en jakthytte i landskapets forgrunn. Han velger i et annet bilde å skissere «Vangs Hovedkirke, Præstegaard» i forgrunnen av et fjellandskap.<sup>117</sup> Disse bildene er muligens av en noe mer pittoresk karakter, mens de resterende bildene nesten utelukkende portretterer fjellandskap.

## **Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828**

Keilhaus reisevirksomhet tok som nevnt ikke slutt etter fjellturen med Boeck i 1820. Han hadde et mål om å kartlegge hele Norges geologiske sammensetning, og dette oppdraget brakte han til Finnmark og Svalbard i 1827 og 1828. Fra denne reisen utga han boken «Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828». Det er spesielt to faktorer som gjør akkurat denne reisen og denne boken interessant. For det første har vi ikke bare Keilhaus vitenskapelige beretninger om reisen, men også han beretninger om menneskene han møtte, i tillegg til mer romantiske naturbeskrivelser. Bokens utgiver Cappelen sa for

---

<sup>116</sup> Boeck, Carpelan, og Keilhau, *Ms.plv. 1247 Baltazar Mathias Keilhau*.

<sup>117</sup> Boeck, Carpelan, og Keilhau.

eksempel dette i en annonse: «Denne Reisebeskrivelse er ei streng videnskabelig.»<sup>118</sup> En innsender til Morgenbladet hadde dette å si om boken; «at Inds. ikke kan tilbageholde den mening, at et noget mer videnskabeligt Foredrag og nogle flere videnskabelige Data havde været, om ikke til dens Sælgers, saa dog til mange Kjøberes Fordel.»<sup>119</sup>

Dette er interessant fordi teksten lar seg derfor sammenligne med Keilhau reiseberetninger fra Jotunheimens «oppdagelse». Man kan dermed undersøke hvorvidt Keilhau natursyn endret seg i løpet av 1820-tallet gjennom for eksempel møtet med Steffens. For det andre er beretningen interessant fordi Keilhau her ferdes i landskap som er mer ukjent og mer distansert fra hans virkelighet. Gitt at hvordan en ser på naturen blant annet avhenger av avstanden en har til den og ens egne kulturelle bakgrunn er det dermed interessant å undersøke hvordan Keilhau beskriver det fremmede viddelandskapet i Finnmark.

Keilhau syn på naturen i Finnmark er på mange måter tvetydig. Han er på mange måter like begeistret for fjellene som før. Til tross for at Finnmarks kystnære fjell ikke er like høye som de han møtte i Jotunheimen var de likevel spektakulære for han. Hans sublime syn på fjellnatur er på mange måter uendret. Finnmarks fjell gir fortsatt Keilhau en følelse av ærefrykt og skrekkblandet fryd.

Det er Finnmarks viddelanskap som ser ut til gi de mest blandede følelsene hos Keilhau. Da han seilte forbi et sted som heter Kibergnes på vei mot Vardø påpeker han at områdene rundt kysten ble flatere og flatere. Keilhau beskriver områdene rundt Kibergnes som dette: «Landet var ytterst nøgent, bruunt og fuldt af Snepletter».<sup>120</sup> Han beskriver videre området som; «Dette sørgelige Landskab».<sup>121</sup> Da han beveget seg lengre innover fjorden opplevde Keilhau imidlertid et landskap som var mer tiltrekkende for han:

Da vi bøiede ind i den indre Deel af Varangerfjorden, troede jeg at komme i en anden Himmelegn; Bjergene blaandede dybt ind igjennem Perspectivet, Vandspeilet blinkede mildere, og over Fjordbunden hvilede en varmere Luft. (...) Den friske grønne Beklædning af Klipperne, hvilken jeg saa længe havde savnet, var en herlig Vederqvægelse for Øiet, og Duften af det unge Løv virkede næsten berusende.<sup>122</sup>

Med disse sitatene i tankene er det kanskje rimelig å anta at Keilhau så på Finnmarks landskap med et slags pittoresk syn. Det kan umiddelbart se ut til at han relativiserer landskapet i

---

<sup>118</sup> J. W. Cappelen, *Fra pressen er udkommen.*, Den Norske Rigestidende (Christiania, 1832)

<sup>119</sup> Ukjent innsender, *Literatur. (Indsendt.)*, Morgenbladet, 8. utg., Morgenbladet (Christiania, 1832),

<sup>120</sup> Baltazar Mathias Keilhau, *Reise i Øst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828*, Schweigaardsamlingen (Christiania: Trykt hos Johan Krohn, 1831), 9,

<sup>121</sup> Keilhau, 9.

<sup>122</sup> Keilhau, 11.



Finnmark, og ser det opp imot det han opplevde i eksempelvis Jotunheimen. I tillegg forsøker han tilsynelatende med begrep som «maleriske scener» å forstå landskapet gjennom pittoreske konvensjoner. Med andre ord, han fortolker Finnmarks landskap gjennom kulturelle symboler funnet i kjente, kunstneriske landskaps-scener. Da landskapet ikke oppfyller disse konvensjonene, som landskapet rundt Kibergnes, aviser han det som «traurig» eller «sørgelig».<sup>123</sup>

Det er nok noe sannhet i denne tolkningen, men det gir nødvendigvis ikke hele bildet, som sitatet under viser:

Saaledes, uden Afvexling, saae jeg Landet og Havet og Solen, om Morgen og Aften, om Middag og Midnat; jeg flyttede mig Miil efter Miil, Scenen blev dog Uforanderligen den samme.

Dog er det langt fra, at denne Monotonie derfor var trættende eller ubehagelig; tværtimod just saaledes var det, at denne Natur formaaede at gjøre et dybt Indtryk. Dertil har Ørkenen for mig altid havt noget særdeles tiltrækkende. Ofte satte jeg mig paa et eller andet af disse nøgne Forbjerge, og skuede ud over det øde, ubegrændsede Hav, og indover Bjergslettens idetmindste for Øiet ligesaa uendelige Ørken.<sup>124</sup>

Med andre ord, til tross for at Finnmarks uforanderlige landskap framstod fremmed for Keilhau betydde det ikke at han ikke verdsatte det. Det er ikke bare en pittoresk verdsettelse av landskapet Keilhau beskrev, men også en følelse av sublimitet. Dette kommer fram for eksempel gjennom hans fokus på landskapets uendelighet og ubegrensethet. Dette blir enda tydeligere når han fortsetter:

"Storheden, den forunderlige Melankolie i denne Scene er det ikke muligt at skildre med Ord. I det dyrkede Land søger Indbildningskraften at udsvinge sig; overalt møder den Menneskenes Bopæle. Men i disse vilde Egne er det Sjælens høie Nydelse at fordybe sig i Vildnissernes Ocean, at svæve over Havsybet - og saa at sige befinde sig ene for Gud." - Denne hellige Eensomhed, som i den nye Verdensdeel endnu boer i Urskovene, er hos os hentyet til det høie Nordens Fjeldstrækninger eller til disse fjerne Strandbredder, som Iishavet beskyller.<sup>125</sup>

Keilhau beskrev hvordan landskapet ikke kan beskrives med ord – med andre ord en følelse av målløshet i møte med det. Dette er tydelig sublim begrepsbruk. På et vis avviser han også i dette sitatet pittoreske konvensjoner. Han påpeker at innbillingskraften ikke kan utfolde seg i dyrket eller bebodd land.

---

<sup>123</sup> Keilhau, 5.

<sup>124</sup> Keilhau, 59.

<sup>125</sup> Keilhau, 59.

Et viktig poeng fra denne kilden er med andre ord at det ikke kun er fjellandskap Keilhau vedsetter. I det minste ikke i 1831. Det er også naturen som er uberørt av menneskehender. På samme måte som Keilhau på en bre i 1820 «drømmer sig hensat i urtiden», føler han i Finnmark på «den hellige Eensomhed» i møte med naturen som den faktisk er uten menneskelig påvirkning.<sup>126</sup> Sublimiteten for Keilhau er ikke en følelse som kun oppstår i møte med fjellene, men en følelse som kommer til overflaten i møte med naturen mer generelt. Dette kan henge sammen med hans, i det minste i 1831, romantiske syn på naturvitenskap. Han ser på naturen holistisk. Det vil si som en helhetlig organisme der alle enkeltdelene inngår i en helhet. I uberørt natur som i Jotunheimen, i Finnmark, eller som han selv påpeker; i den nye verdens urskoger, kan vitenskapsmannen observere nettopp dette uten menneskelige forstyrrelser. Fokuset på naturen uberørt av mennesker er kanskje større i reiseberetningen fra 1831 enn i 1820. Som nevnt tidligere er det vitenskapelige og det romantiske aspektet hos Keilhau ikke gjensidig uavhengige av hverandre. Som sitatet ovenfor gir inntrykk av spiller de snarere på hverandre, og utvikler seg i et samspill.

## Konklusjon

I dette kapittelet redegjorde jeg først for endringen i natursyn i Europa mot slutten av 1700-tallet og på begynnelsen av 1800-tallet. Fjellet gikk fra å bli sett på som goldt og unyttig, til å bli sett på som vakkert og sublimt. Denne endringen skjedde også i Norge, men et viktig poeng er at endringen skjedde til ulike tider for ulike grupper. Den rurale allmuen hadde et annet forhold til naturen enn borgerskapet og de hadde dermed ulike naturoppfatninger. Borgerskapet kan ikke nødvendigvis omtales homogent når det kommer til natursyn. Generasjonen over Keilhau kan på mange måter sies å ha fortsatt med et syn på naturen preget av opplysningstiden.

Videre drøftet jeg hvordan det pittoreske og det sublime ble viktige estetiske kategorier. Keilhaus beretninger innehar svært mange sublime beskrivelser av fjellet. Nettopp dette er den tydeligste karakteristikken av hans romantiske syn på norsk fjellnatur. «Erindring af Fjeldreisen i 1820» illustrerer imidlertid hvordan hans syn var mangefasettert. Det kan ikke forklares kun gjennom en linse.

Reiseberetningen «Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen (...)» viser at Keilhau i 1831 fortsatt ser på fjell med et sublimt blikk. Et interessant poeng kan

---

<sup>126</sup> Keilhau, *Fjeldsituasjon og Livsfare*; Keilhau, *Reise i Öst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828*, 59.

imidlertid finnes i hans beskrivelser av Finnmarks viddelandskap. Hans beretninger viser at sublimiteten for Keilhau ikke bare oppstår i møte med spektakulære fjell, men også i møte med den «uforanderlige ørkenen».<sup>127</sup> Han framhever den uberørte naturen i kildene. Dette kan muligens henge sammen med hans vitenskapssyn som tok en vending mot det romantiske noen år tidligere, i 1824. Betyr dette at Keilhau kan kalles en romantiker? I kapittelet har jeg vist at han hadde et romantisk blick på naturen, men hadde han et romantisk blick på menneskene som bodde i den?

---

<sup>127</sup> Keilhau, *Reise i Öst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828* Parafasert.

## Kapittel 4 - Oppdageren

### Introduksjon

For å fullt ut forstå Keilhaus syn på den norske fjellheimen er det også viktig å ta for seg hans rolle som «oppdager». Til tross for at historikeres syn på Keilhau har endret seg med tiden har et aspekt stort sett bestått – nemlig hans rolle som «Jotunheimens oppdager». Ole Andreas Øverlands *Jotunheimens oppdagelseshistorie* fra 1896, Helge Giverholdts *Jotunheimens erobring* fra 1946, eller Niels Messels *Oppdagelsen av fjellet* fra 2008 er eksempler på verk som fremhever Keilhaus rolle som oppdager.<sup>128</sup> Samtidig viser arkeologiske utgravninger ved Juvassbreen at det må ha vært mennesker der i minst 6000 år.<sup>129</sup> Keilhau og Boeck engasjerte også den lokale reinsjegeren Ole Urden som fjellguide, men likevel nevnes han knapt i beretningene deres. Keilhau kaller samtidig området et «Terra incognita».<sup>130</sup>

Spørsmålet blir dermed først; hva menes egentlig med «oppdager»? Hvordan iscenesetter Keilhau seg som en oppdager i fjellheimen? Keilhau skrev ikke rett fram i sine beretninger at han oppdaget Jotunheimen, men beskrivelser av Jotunheimen som «Terra incognita» og «et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge» gir inntrykk av at han anså seg selv som en. At han selv velger å navngi området, Jotunfjeldene, kan gi det samme inntrykket. Samtidig hadde botanikeren Christen Smith vært i området og gjort naturvitenskapelige undersøkelser syv år før Keilhau og Boeck.

I kapittelet «vitenskapsmannen» så vi at Keilhau gikk fra et opplysningspreget syn på vitenskap til et syn med en sterke romantisk tendens. I kapittelet «romantikeren» så vi at Keilhau hadde et romantisk syn på fjellnaturen når det kommer til fjellets estetikk eller naturskjønnhet. Å kalle han en romantiker kan imidlertid være problematisk. Som dette kapittelet vil vise tenderer hans betraktninger rundt lokalbefolkningen i Jotunheimen og samene i Finnmark mot en opplysningsstandens. Det nasjonale var ikke nødvendigvis en viktig ramme for Keilhau, og han løfter heller ikke fram den norske bonden som et viktig symbol, slik senere romantikere gjorde. Hans beretninger om samene fokuserer i større grad på samenes opplysning snarere enn å definere dem som «den andre».

---

<sup>128</sup> Øverland, *Jotunheimens Oppdagelseshistorie*; Giverholt, *Jotunheimens erobring*; Nils Messel mfl., *Oppdagelsen av fjellet, Norbok* (Oslo: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2008)

<sup>129</sup> Lars Holger Pilø mfl., «Interpreting archaeological site-formation processes at a mountain ice patch: A case study from Langfonne, Norway», *The Holocene* 31, nr. 3 (1. mars 2021): 469–82, <https://doi.org/10.1177/0959683620972775>.

<sup>130</sup> Keilhau, «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge».

I dette kapitlet skal jeg dermed først kort undersøke hva en oppdager er, og hvordan begrepet har utviklet seg over tid. Deretter skal jeg undersøke Keilhau forhold til fjellguiden og bonden Urden. Keilhau beskrivelser, eller mangel på beskrivelser, av ham kan nemlig opplyse om hvorvidt Keilhau for eksempel opererte i en nasjonalromantisk diskurs. Med andre ord, i hvilken kontekst blir beskrivelser som «terra incognita» ytret? Jeg vil kontrastere dette med Keilhau beskrivelser av samene han møtte under reisen til Finnmark.

### **Hva er en oppdager?**

Som nevnt i forrige kapittel påpeker Ben Johnson i *Jotunheimens stortopper: folk og fjell gjennom tidene* at det å oppdage også innebærer å bringe informasjon om et område ut til en bredere kulturkrets.<sup>131</sup> I lys av dette «oppdager» Keilhau Jotunheimen fordi området var svært ukjent for eksempelvis befolkningen i Christiania før han begynte å skrive om det.

Samtidig er det mer som ligger i «oppdager»-begrepet. Forskeren Adriana Craciun skriver i artikkelen «What is an explorer?» at oppdageren som en distinkt kategori oppstod på begynnelsen av 1800-tallet. Før den tid var det engelske begrepet «explorer» forbundet med for eksempel katolske spioner. På 1700-tallet var samtidig andre kategorier mer fremtredende. Man var ikke en oppdager, men heller for eksempel en sjømann, diplomat eller erobrere. Dette endret seg imidlertid på begynnelsen av 1800-tallet da reiseskildringer fra blant annet arktiske ekspedisjoner ble publiserte.<sup>132</sup>

Et viktig element som skilte ut oppdageren som en kategori var opplevelsen av fare og fysiske prøvelser. En oppdagelsesreise kunne med andre ord ikke være en reise uten risiko. Philipp Felsch påpeker også i «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue» at beskrivelser av farer og fysiske prøvelser i fjellet ga vitenskapsmenn en fysisk form for autentisitet. Hvis vitenskapsmannen viste til prøvelsene ga det med andre ord resultatene en større grad av vitenskapelig reliabilitet.<sup>133</sup>

Denne dynamikken var også synlig hos Keilhau. Tittelen han ga den første publiserte artikkelen fra fjellturen i 1820 var «Fjeldsituasjon og Livsfare».<sup>134</sup> Her beskrev han blant annet en

---

<sup>131</sup> Johnsen, *Jotunheimens stortopper*, 10.

<sup>132</sup> Adriana Craciun, «What Is an Explorer?», *Eighteenth-Century Studies* 45, nr. 1 (2011): 29.32, <https://doi.org/10.1353/ecs.2011.0044>.

<sup>133</sup> Felsch, «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue», 344–45.

<sup>134</sup> Keilhau, *Fjeldsituasjon og Livsfare*.

situasjon der Boeck nesten ble feid av fjellet av et ras, men barometeret reddet han. Keilhau beskriver en annen episode i Hermoder der han og Boeck ble skilt fra hverandre under nedstigningen av Falketind. Keilhau ble sittende ved foten av fjellet mens han ventet på Boeck. Han fikk ikke sove, og beskrev bekymringen over hva som kunne ha hendt med vennen:

Han, som jeg havde forladt, stod der med knuust Hoved, med brudte blodstænkte Lemmer - eller jeg saae, hvorledes han styrtede fra den høie Muurtinde, hvorledes han stødte en mod Klippen og slyngedes tilintetgjort ud i gyselige Afgrunde.<sup>135</sup>

Boeck kom seg omsider ned fra Falketind og Keilhau framhevet denne hendelsen:

denne Nat, som først havde været den sørgeligste, lod os endnu nyde Øieblikke, hvis Erindring fra hele Reisen altid vil blive os den kjæreste.<sup>136</sup>

### **Ole Urden – «en forstandig og meget comik Person»**

Oppdagelse innebærer ikke bare å oppdage nye landskap, men også å «oppdage» menneskene som bor der. Dette gjelder til en viss grad for Keilhau som i 1820 kom i kontakt med reinsjegeren Ole Urden.

På sett og vis var det ikke bare Keilhau som «oppdaget» det rurale Norge på begynnelsen av 1800-tallet, det gjaldt også Norge som nasjon. Menneskene på bygda ble nemlig plassert i en nasjonsbyggingsdiskurs. Rundt løsrivelsen fra Danmark i 1814 begynte mange en søken etter det «ekte» og «evige» norske. Når en snakker om den nasjonalromantiske strømmingen framheves som regel 1840- og 1850-tallet, da disse ideene var svært utbredt i disse tiårene. Som Øystein Sørensen likevel påpeker i *Kampen om Norges sjel* oppsto ikke de nasjonalromantiske strømmingene i et vakuum: «Elementer av den nasjonalromantiske forestillingen var til stede i den norske patriotismen før 1814. De var til stede i 1814, og de var til stede i årene etter 1814.»<sup>137</sup> Sørensen peker for eksempel på en novelle, *Luren*, av Maurits Hansen (1794–1842) fra 1819. Novellen er utformet som et brev, og forfatteren skriver: «Jeg kunde have lyst til (...) at datere dette brev fra *det egentlige Norge*.»<sup>138</sup> I fortellingen er brevets avsender i Gudbrandsdalen. Med andre ord ikke langt unna nettopp der Keilhau ferdes i 1820. Med *det egentlige Norge* mente sannsynligvis Hansen ikke bare fjellnaturen, men også bondesamfunnet

---

<sup>135</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

<sup>136</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

<sup>137</sup> Øystein Sørensen, *Kampen om Norges sjel*, bd. B. 3 (Oslo: Aschehoug, 2001), 163,

<sup>138</sup> Hentet fra: Sørensen, B. 3:162 Maurits Hansens utheving .

i Gudbrandsdalen. Som Sørensen påpeker løftet Hansen dermed både fram den egentlig norske naturen, og den egentlige nordmannen – den frie bonden.<sup>139</sup>

Sørensen frambringer imidlertid et viktig poeng i *Jakten på det norske*; nemlig at fremhevelsen av den frie norske bonden som evig nasjonalt symbol ikke nødvendigvis må være en del av et romantisk– eller nasjonalromantisk narrativ. Sørensen knytter også fremhevingen av den norske bonden rundt 1814 til opplysningsidealer og opplysningstiden. Den norske grunnloven var ideologisk sterkt knyttet til den atlantiske dobbeltrevolusjonen, og deres ideer om frihet. Den selveiende norske bonden, i motsetning til bonden på kontinentet, passet godt inn i dette narrativet. Han var uavhengig og fri fra for eksempel godseiere. Samtidig løftet ikke opplysningsideene bare fram bøndene på et ideologisk plan, den norske stemmeretten etter 1814 var en av de bredeste i Europa, og flere bønder fikk stemmerett. Så mange som halvparten av norske menn fikk stemmerett.<sup>140</sup> Som Sørensen skriver: «Den frie norske bonden var ikke bare en romantisk kulturell konstruksjon. Han var i påfallende stor grad også en samfunnsmessig og politisk realitet.»<sup>141</sup>

Det er dermed interessant å undersøke hvordan Keilhau forholdt seg til menneskene han møtte i Jotunheimen. Vi har sett at han er blant de første som ser på og beskriver fjellet sublimt og romantisk, men romantiserer han menneskene som bor der? De lokale gudbrandsdølene er stort sett fraværende i hans beretninger om 1820, med et unntak – fjellguiden og reinsjegeren Ole Urden.

Keilhaus beretninger gir nødvendigvis ikke noe entydig bilde av hans forhold til eller syn på Urden. På den ene siden framstilte Keilhau Urden som en pålitelig og «en forstandig» person. Da en professor G. F. Lund i 1823 skulle reise til Jotunheimen anbefalte Keilhau Urden: «hvis Ole Urden av Slidre endnu er rask, saa anbefaler jeg ham til Ledsager, en forstandig og meget Comik Person, som reiste med os; men I gjør vel i at tage en ung Karl til.»<sup>142</sup> Keilhau anerkjente også tidvis Urdens evner og erfaring: «Rensdyrskytterne vide under sådanne omstændigheder fortræffeligen at hjælpe sig; med den lille håndøkse rive de snart sammen et bål af tørre enebærbuske, slå ild, sætte på den feltkedelen, og medens denne koger, tørre de sine klæder.»<sup>143</sup>

---

<sup>139</sup> Sørensen, B. 3:163–64.

<sup>140</sup> Sørensen, «Hegemonikamp om det norske», 25–26.

<sup>141</sup> Sørensen, 26.

<sup>142</sup> Hentet fra: Jensen, «Fra fjord og fjell i Helgeland», 15.

<sup>143</sup> Keilhau, «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge».

At Keilhau valgte å gjengi og publisere eventyret Urden fortalte han i Hermoder kan gi inntrykk av at han på sett og vis anerkjente Urdens kulturelle bakgrunn. Han skrev imidlertid dette i Hermoder som forbehold før eventyret gjengis: «vor gamle Skytter fortalte Sagnet i sin naive Fjelddialekt og i en saa original Maner, at det er Skade, man kan ei levere det ordlydende.» Her må ikke «Naiv» nødvendigvis inneha en negativ konnotasjon. Etymologisk stammer begrepet fra «naturlig». Likevel, disse sitatene kan indikere at Keilhau til en viss grad anerkjente Urdens ferdigheter som fjellfører og reinsjeger, mens hans blikk kanskje var noe eksotiserende. Han ser ikke ut til å ha løftet Urden frem som et nasjonalt symbol eller ideal, slik en nasjonalromantiker kanskje ville gjort.

Den samme dynamikken kan også observeres i Keilhaus plansjeverk «Erindring af Fjeldreisen i 1820». Som nevnt i kapittel 3 er subjektene i hans skisser som regel han selv og Boeck. Dette er i kontrast til for eksempel Johannes Flintoe som malte et bilde basert på Keilhaus skisse av Hurrungane (se vedlegg 1). Menneskene i Flintoes bilde er sannsynligvis reisefølget fra 1820 (se vedlegg 2). I så fall kan på Flintoes bilde Keilhau og Boeck sees nederst i høyre hjørne. Ved siden av står bildets subjekt, Urden med rifla i hånden, og skuer utover fjellheimen. Et interessant poeng her er at kunstneren og nasjonalromantikeren Flintoe velger nettopp den rurale reinsjegeren Urden som bildets subjekt, hvor Keilhau i større grad velger ham selv og Boeck – to borgerlige vitenskapsmenn.

I Flintoes bilde portretteres Keilhau og Boeck enten sittende eller som om de er på vei til å sette seg ned. En av dem er i ferd med å legge fra seg et barometer og en veske, mens den andre sitter henslengt med en flaske i hånden. Det ser ikke ut til at verken Keilhau eller Boeck enser naturscenene rundt dem. Urden står på den andre siden rakrygget, med ryggen til, med rifla i hånden og vinden i klærne mens han ser utover «Hurrungene». Bildet gir med andre ord inntrykk av at Flintoe tillegger Urden en viktigere og større rolle enn han for eksempel blir gitt i Keilhaus beretninger. «Fra Jotunheimen. Hurrungene» gjenspeiler dermed en voksende, nasjonalromantisk tendens utover 1800-tallet, nettopp at den «frie bonden» i større grad blir sett på som den evige konstanten i norsk historie. Denne forskjellen i Flintoes og Keilhaus perspektiv kan være opplysende. Keilhau kan sies å ha et romantisk syn på fjellet med for eksempel sublime beskrivelser og tegninger. Dette i motsetning til Flintoe, som i 1837 også romantiserer menneskene som bor i fjellheimen.

Keilhau anerkjente ikke alltid Urdens kompetanse og erfaring. Dette kommer spesielt tydelig fram i artikkelen «De høieste Fjelde i Norge» publisert i Hermoder fra 23. november 1822. Her



beskriver Keilhau reisefølgets førstebestigning av Falketind. Urden var i utgangspunktet skeptisk til klatreturen, og rådet Boeck og Keilhau om å ikke forsøke å bestige fjellet:

[Boeck] vilde absolutt opp paa den aldrig bestegne Tind og søkte at overtale vor uerfarne Ledsager om Muligheden. Til ingen Nytte indvendte denne, at det var Formastelse, han blev trukken henimod Muren.<sup>144</sup>

Da de omsider kom til toppen mente Urden at de burde ta den samme veien ned som den de kom opp. Keilhau var uenig og mente han hadde observert en bedre rute som gikk en annen vei ned fra tinden, og gikk heller alene ned enn å følge Urden. Dette er interessant da Keilhau ikke kan sies å ha vært spesielt erfaren i fjellheimen sammenlignet med Urden. Likevel velger han å ikke ta til seg guidens råd.

Hva mente så Urden om Keilhau? Dette er et spørsmål som er utfordrende å svare på. Grunnet nyansene skissert ovenfor kan det være problematisk å lene seg på Keilhaus beretninger for å besvare dette spørsmålet. Kun et sitat fra Urden har blitt overlevert til oss, og dets opphav er noe usikkert. Tryggve B. Steen beskriver i *Jo Gjende og hans samtid* fra 1959 blant annet ulike tegn som har blitt nedlevert i området rundt Gudbrandsdalen. I et av disse beskriver Urden reisen gjennom Jotunheimen med de to studentene. Steens kildegrunnlag er noe usikkert, men han refererer blant annet til Ivar Kleivens folkeminnesamlinger og andre lokalhistoriske kilder fra Gudbrandsdalen.<sup>145</sup> Steen mener Urden ytret dette:

Det var gilde gutter, men ingen av dem hadde vært til fjells før, og det var mye rart å høre. De skulle "se på bjerge, bjergarter og blommer", hadde de sagt. (...) Hele tiden målte og snakket og skrev de, og den ene sanket blommer som han la i en blikktro. Det løyerligste var, sa Ola Urden, at de trodde de var de første mennesker i fjellet her! Her hvor jeg og lang' go' far'n min har kjent hver skort i all den tid".<sup>146</sup>

Til tross for kildens uklare opphav kan den likevel illustrere et viktig poeng: Som Thomas Greider og Lorraine Garkovich påpeker – landskap skapes sosialt gjennom kulturelle symboler i betrakterens sinn. Keilhau så på-, og iscenesatte seg selv som en oppdager. Hans bakgrunn som en borgerlig naturvitenskapsmann utdannet i Christiania preget ikke bare hans syn på naturen, men også menneskene i den. Oppdager- og opplysningsnarrativet gjorde at han på mange måter avfeide både de lokales erfaringer og tilstedeværelse. Dette kan forklare hvorfor han omtaler området som «Terra incognita» og «et hidtil ubekjendt Stykke af det

---

<sup>144</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

<sup>145</sup> Tryggve B. Steen, *Jo Gjende og hans samtid*, *Norbok* (Oslo: Tanum, 1959), 144

<sup>146</sup> Steen, 53.

søndenfjeldske Norge». På den andre siden trakk Urden på andre erfaringer. For han var ikke Keilhau en «oppdager», men snarere en besøkende i hans vante omgivelser.

### «Reise i Öst- og Vest-Finmarken»

Som nevnt var et viktig aspekt ved den nasjonalromantiske strømmingen en søken etter det *egentlige Norge*. Dette var ikke bare en søken etter den egentlige norske naturen, men også en søken etter den egentlige nordmannen. Som Aronsson et. al. påpeker i *Nordic National Histories* innebar dette også en prosess med å definere den nasjonale «andre». Med andre ord, ved å definere hva og hvem som er norske defineres også hva og hvem som ikke er norske. En kan her skille mellom interne og eksterne andre. Den eksterne andre ble i Norge ofte definert som Sverige og Danmark. Det var viktig å skape et distinkt skille mellom den norske kulturen og kulturen i resten av Skandinavia.<sup>147</sup>

Samene ble imidlertid definert som den interne andre i Norge mot midten av 1800-tallet. De ble sett på som en distinkt annerledes enhet en nordmenn.<sup>148</sup> Keilhaus beretninger fra 1831 om hans reise til Finnmark er en interessant kilde i denne sammenhengen. De kan nemlig også gi inntrykk av at Keilhau ikke nødvendigvis opererer innenfor et romantisk eller nasjonalromantisk rammeverk. Flere steder i beretningen sammenligner han samene han møtte med den øvrige norsk allmuen uten at han nødvendigvis kategoriserer dem som noe mindre enn nordmennene: «Finnernes Oplysning kan vist ikke sættes lavere end mangen norsk Almues, uagtet de overordentlige Hindringer, som have været dem iveien.»<sup>149</sup>

Keilhau definerer ikke samene som «den andre» fordi «det norske» som ramme ikke var styrende for han. I motsetning til senere tenkere og vitenskapsmenn omtalte han ofte samene i positive ordelag. Han var for eksempel svært imponert over deres språkferdigheter i både norsk, samisk, russisk og finsk. Keilhau viser også flere steder sympati med samene, og påpeker for eksempel hvordan de har blitt utsatt for feilslått politikk og urettferdig behandling. Snarere enn en nasjonalromantisk tendens antyder denne kilden at det heller var et opplysningsaspekt ved

---

<sup>147</sup> Peter Aronsson mfl., «Nordic National Histories», i *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, red. Stefan Berger og Chris Lorenz (Basingstoke, 2008), 259–62.

<sup>148</sup> Aronsson mfl., 259–62.

<sup>149</sup> Keilhau, *Reise i Öst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828*, 210.

Keilhau møte med menneskene i det rurale Norge: «Finnerne have et let og godt Nemme, og deres Sind lukker sig ikke for Underviisning.»<sup>150</sup>

### **Konklusjon**

Keilhau iscenesatte seg som en oppdager av Jotunheimen blant annet gjennom å spille på farelementene ved turen. Det samme gjorde han ved å omtale området som «Terra incognita» og «et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge». Gjennom hans beretninger om bøndene fra Jotunheimen, som for eksempel Ole Urden, spilte Keilhau implisitt på «oppdager»-narrativet. I de tilfellene der lokalbefolkningen blir omtalt, er dette ofte gjort med en distanse. Hans uttalelser om Urden er ikke entydige, men de er uttalt i et ovenfra-og-ned perspektiv. Sett i lys av Sørensens argumentasjon rundt nasjonalisme peker dette i retning en opplysningstendens, snarere enn en romantisk tendens.

Hans beskrivelser av samene indikerer også at en opplysningstendens er tydeligere enn en nasjonalromantisk tendens i møte med lokalbefolkningen i Finnmark. Han så også her på lokalbefolkningen med et ovenfra-og-ned perspektiv, men han vurderte ikke nødvendigvis samene som «mindre» enn nordmenn. Han tok med andre ord ikke del i den nasjonalromantiske søknen etter «det norske» som Aronsson et. al. skisserer. Ved å følge utviklingen av bildet «Hurrungene» kan vi imidlertid spore hvordan det nasjonalromantiske toposet, og bøndene, blir skrevet inn i historien om oppdagelsen av Jotunheimen. For Keilhau var det derimot han selv som var det oppdagende og formidlende subjektet.

---

<sup>150</sup> Keilhau, 65.

## Kapittel 5 – Konklusjon

*Hva karakteriserte Baltazar Mathias Keilhau syn på norsk fjellnatur?* Som oppgaven har vist kom dette an på tid og kontekst. Denne oppgaven har undersøkt tre ulike representasjoner av fjellet i Keilhau publiserte tekster: 1) den vitenskapelige-, 2) den romantiske-, og 3) oppdagelsesrepresentasjonen.

I den vitenskapelige representasjonen av fjellet kan en syne en endring rundt midten av 1820-tallet. I brede trekk går Keilhau fra et vitenskapssyn preget av opplysningstiden til å fremme et vitenskapssyn som i større grad er preget av romantisk tankegods. I tiden rundt fjellturen i 1820 var Keilhau påvirket av blant annet Alexander von Humboldt og Horace Bénédict de Saussure. Humboldts fysiografi var sannsynligvis viktig for at akkurat geologen Keilhau og botanikeren Boeck søkte sammen. Saussures tanker om fjellet som «naturens laboratorium» var også en viktig faktor for å forklare hvorfor Keilhau hadde en vitenskapelig interesse av akkurat fjellet. I Norge var to viktige mentorer for Keilhau Jens Esmark og Christopher Hansteen. Begge disse kan sies å ha hatt et opplysningssyn på vitenskap og på naturen. Keilhau syn på vitenskapen i denne perioden kan karakteriseres ved et fokus på «en empirisk Methode».<sup>151</sup> Han søkte etter fornuftige og rasjonelle lovmessigheter i naturen gjennom empiriske observasjoner.

Etter et møte med romantikeren Henrik Steffens i 1824 skulle imidlertid mye endre seg for Keilhau. Nå tenkte han at «Klodens Udvikling var en levende».<sup>152</sup> Han fikk et mer holistisk syn på vitenskapen der helheten var større enn de isolerte delene. For Keilhau kunne ikke lenger «chemiske og mekaniske Laanesætninger» fullt ut forklare hvordan naturen, eller geologien, hang sammen.<sup>153</sup> Både hans kontroversielle transmutasjonsteori, og hans uenighet med eleven Theodor Kjerluf, kan på mange måter sies å stemme fra Keilhau nye syn på vitenskap og natur.

På et estetisk plan hadde Keilhau et romantisk syn på fjellet fra begynnelsen av. Den tydeligste indikatoren på dette er sublime fraser og beskrivelser. Kort oppsummert innebærer det sublime en følelse av målløshet og ærefrykt i møte med tilsynelatende uendelig natur. Keilhau ga for eksempel uttrykk for disse følelsene under hans bestigelse av Falketind: «Grebne af disse Naturstemmer vovede vi ikke at blande vore Ord derimellom.»<sup>154</sup> Sublimiteten forklarer

---

<sup>151</sup> Keilhau, «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», 118–19.

<sup>152</sup> Hentet fra: Hestmark, *Istidens oppdager*, 264 Brev - B. M. Keilhau til C. Boeck, Asker 30.11.1824.

<sup>153</sup> Keilhau, «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau», 118–19.

<sup>154</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

hvordan beskrivelser av fjellet som «rædsom» ikke nødvendigvis betyr at Keilhau ga fjellet en negativ vurdering. Hans skissebok «Erindring af Fjeldreisen i 1820» illustrerer at Keilhau var mangefasettert. I skissene kan en spore både den vitenskapelige-, den romantiske-, og oppdagelsesrepresentasjonen.

Boken «Reise i Öst- og Vest-Finmarken (...)» fra 1831 gir et inntrykk av at hans romantiske syn på naturvitenskapen påvirket hans estetiske blikk på naturen. Han skrev blant annet at «I det dyrkede Land søger Indbildningskraften at udsvinge sig; overalt møder den Menneskenes Bopæle.»<sup>155</sup> Keilhau pekte blant annet på «Urskovene» i den nye verden, «Nordens Fjeldstrækninger» og Finnmarks «fjerne Strandbredder» som steder der innbilningskraften kan utfolde seg, og som steder der en kan oppleve «Denne hellige Eensomhed». Det er med andre ord, i det minste i 1831, ikke bare fjell Keilhau verdsetter. Det er den holistiske naturen uten menneskelig påvirkning.

Videre iscenesatte Keilhau seg som en oppdager i et uoppdaget område. Dette gjorde han ved å spille på farene ved turen, og gjennom beskrivelser av Jotunheimen som et «Terra incognita» og «et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge». Hans beskrivelser av lokale, som reinsjegeren Ole Urden, indikerer at han ikke fulgte en romantisk tendens når det kom til menneskene i fjellheimen. Hans syn på den rurale allmuen kan heller beskrives som et opplysningssyn. Hans beskrivelser av samene fra 1831 reflekterer også dette. Det var for eksempel allmuens «Oplysning» og «Underviisning» som var viktig for Keilhau.<sup>156</sup> Ved å følge utviklingen fra Keilhaus skisse av Hurrungane til Johannes Flintoes bilde kan en se hvordan Ole Urden etter hvert skrives inn i Jotunheimens oppdagelseshistorie. Dette er det imidlertid andre som står for enn Keilhau.

Keilhau forente dermed på noen måter det vitenskapelige og det romantiske. Som for eksempel «Reise i Öst- og Vest-Finmarken (...)» viser var det samspill mellom Keilhaus vitenskapssyn og hans estetiske blikk. Et viktig poeng her er samtidig at det vitenskapelige ikke nødvendigvis er opplysningsrasjonelt for Keilhau. Hans vitenskapelige syn på naturen endret seg over tid mot det romantiske.

Jeg har også argumentert for at det er viktig å undersøke hvordan Keilhau så på menneskene i fjellet for å svare på problemstillingen. Dette fordi ideen om «naturfolket», og ideen om

---

<sup>155</sup> Keilhau, *Reise i Öst- og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828*, 59.

<sup>156</sup> Keilhau, 210; Keilhau, 65.

nordmenns spesielle og nære forhold til naturen, inngikk som en viktig komponent i den norske «naturmytologien».<sup>157</sup> Denne tendensen er for eksempel synlig hos romantikeren Flintoe. Oppdagelsesrepresentasjonen i Keilhau beretninger viser imidlertid at han ikke tar del i denne utviklingen. Hans syn er preget av opplysningstiden. Keilhau løfter for eksempel ikke frem Ole Urden som en representant for «det norske». Han omtaler snarere Urden som «vor uerfarne Ledsager».<sup>158</sup> Dette illustrerer hvordan de ulike representasjonene også kommer til syne i beretningene uten at Keilhau nødvendigvis forener dem. Keilhau var dermed mangefasettert og skapte mening rundt fjellet på ulike måter i ulike sammenhenger.

---

<sup>157</sup> Tordsson, *Friluftsliv, kultur og samfunn*, 100–104.

<sup>158</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

## Fagdidaktisk epilog

### Introduksjon

Min masteroppgaves fokus på naturoppfatninger i endring og ulike samhandlingsmønstre med naturen kan fungere som en spennende inngang til å ta opp spørsmål knyttet til klima og miljø i et historisk perspektiv. I Norge er mange stolte av naturen, og nordmenn kan se tilbake på en sterk friluftslivstradisjon. Mange av våre nasjonale helter er mennesker som for eksempel Fritjof Nansen og Roald Amundsen. Hvorfor har det blitt akkurat sånn i Norge? Hvorfor er akkurat nordmenn så opptatt av friluftsliv og tur? Dette er spørsmål jeg ser for meg kan være en interessevekker og inngang til flere av de overordnede temaene og kompetansemålene for videregående skole. Temaet åpner opp for interessante spørsmål som; hvorfor går vi på tur i fjellet, og når startet vi nordmenn med å gå på fjelltur?

Et annet inngangsspørsmål som kan vekke nysgjerrighet hos elever er; har mennesker alltid syntes at naturen var vakker? Det kan nemlig være overraskende for mange at naturperler som Lofoten tidligere har blitt beskrevet på denne måten; «Lofoten er saa blottet for Natur-Skjønhed som vel muligt.»<sup>159</sup> Jeg har erfart gjennom praksis og jobb at nysgjerrighet og motivasjon er tett knyttet sammen. Jeg tror at ved å ta opp temaet friluftsliv som elevene allerede har et forhold til, på godt eller vondt, så kan det vekke nysgjerrighet og dermed også motivasjon.

Det er flere elementer i fagfornyelsen som kan knyttes til natur, friluftsliv og klima- og miljø. Fagfornyelsens overordnede del, som gjelder for alle fag og alle klassetrinn, lister for eksempel «Respekt for naturen og miljøbevissthet» i opplæringens verdigrunnlag, samtidig som «bærekraftig utvikling» er utpekt som et sentralt tverrfaglig tema. I lys av dette vil jeg rette spesielt fokus mot dette kompetansemålet hentet fra HIS01 Vg3: «[Elevene skal kunne] vurdere hvordan mennesket har forholdt seg til naturen, forvaltet og brukt ressurser og bruke historiske perspektiver i samtale om bærekraftige løsninger».<sup>160</sup> Dette kompetansemålet vil være et gjennomgående mål for alle undervisningsaktivitetene jeg skisserer i epilogen.

Først skal jeg redegjøre for hvordan oppgaven tar for seg et tema som er relevant for fagfornyelsen og dens verdigrunnlag. Videre vil jeg vise hvordan jeg kan bygge undervisning som henter ideer fra historiefagets kjerneelementer – «Historiebevissthet», «utforskende historie og kildekritisk bevissthet», «historisk empati, sammenhenger og perspektiver» og

---

<sup>159</sup> Jensen, «Fra fjord og fjell i Helgeland», 144.

<sup>160</sup> Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)» (Utdanningsdirektoratet, 2020)

«mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid». Jeg vil skissere noen forslag til ulike læringsaktiviteter til fordel for et helt undervisningsopplegg. Læringsaktivitetene jeg skisserer tar som regel utgangspunkt i primærkildene jeg benyttet meg av i oppgaven. Jeg velger å heller fokusere på flere ulike undervisningsaktiviteter framfor et helt undervisningsopplegg fordi jeg ønsker å fokusere på fagets ulike kjerneelementer, og fordi jeg tror det kan være nyttig for meg, andre lærere og elever med et bredere utvalg av undervisningsaktiviteter. Dette gjør også at aktivitetene enklere kan tilpasses til eksempel ulike tema og ulike klassetrinn.

### **Masteroppgaven og fagfornyelsen**

Som nevnt i innledningen vektlegges «Respekt for naturen og miljøbevissthet» i læreplanens overordnede del. Dette innebærer i praksis at elevene skal «gjennom opplæringen (...) få kunnskap om og utvikle respekt for naturen. De skal få oppleve naturen og se den som en kilde til nytte, glede, helse og læring. Elevene skal utvikle bevissthet om hvordan menneskets levesett påvirker naturen og klimaet, og dermed også våre samfunn.»<sup>161</sup> Skolen skal også; «bidra til at elevene utvikler naturglede, respekt for naturen og klima- og miljøbevissthet.»<sup>162</sup>

Det jeg har lært gjennom arbeidet med masteroppgaven kan brukes i undervisning for å lære elevene om «Respekt for naturen og miljøbevissthet». Oppgaven kan brukes spesielt på to måter: For det første er klima, miljø og naturbevissthet noe som skal være gjennomgående i alle skolens fag, og på alle klassetrinn. Her kan historiefaget og kunnskapen fra oppgaven spille en rolle. Som jeg skisserer i en undervisningsaktivitet under kan Keilhau sees i et miljøperspektiv. Isbreene og mengden snø i Keilhaus skisser er mye større enn de er i dag.

For det andre kan oppgaven brukes for å sette vårt nåtidige natursyn i en historisk kontekst. Ved å undersøke hvordan mennesker i fortiden forholdt seg til naturen kan vi bedre forstå hvordan våre egne naturoppfatninger har blitt som de har blitt. I en norsk kontekst er friluftslivet og friluftslivstradisjonen sentral i vår forståelse av naturen og vår plass i den. Dette reflekteres i sitatene læreplanens overordnede del der elevene skal utvikle naturglede og oppleve naturen som en kilde til nytte, glede, helse og læring. Jeg vil derfor argumentere for at det er viktig å forstå friluftslivets rolle i det norske samfunnet, og dets utvikling, for å fullt ut forstå hvorfor vi ser på naturen som vi gjør i dag.

---

<sup>161</sup> Utdanningsdirektoratet, «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen» (Utdanningsdirektoratet, 2020)

<sup>162</sup> Utdanningsdirektoratet.



## Historisk empati, sammenhenger og perspektiver

I oppgaven diskuterer jeg blant annet sosiologiske teorier fra Thomas Greider og Lorraine Garkovich. De påpeker at landskap skapes sosialt gjennom kulturelle symboler i betrakterens sinn. Dette betyr at ens egen kulturelle bakgrunn former hvordan man ser på naturen og landskapet. Med andre ord, en turgåer, en utbygger og en bonde kan se utover den samme skogen, men føle og tenke på totalt ulike ting i møte med landskapet. Dette var relevant for oppgaven for å vise hvordan synet på fjellnaturen endret seg på begynnelsen av 1800-tallet. Dette kunne også hjelpe å forklare hvordan den rurale allmuen og borgerlige vitenskapsmenn som Keilhau kunne ha så ulike syn på fjellet.

En interessant tilnærming til dette i klasserommet kan være å bruke dette som utgangspunkt for å diskutere hvordan vårt syn på naturen formes av vår bakgrunn. Debatter rundt natur og naturbruk, som for eksempel ulvedebatten, vindmølledebatten, eller oljeboring i Lofoten og Vesterålen, har veldig steile fronter kanskje nettopp fordi det er utfordrende å sette seg inn i motpartens synspunkt.

En mulig undervisningsaktivitet her kunne vært å dele klassen i to, og presentere hver gruppe med to ulike sett med kilder. Den ene settet er satt sammen av naturbeskrivelser fra den rurale allmuen rundt Keilhaus tid, mens det andre settet inneholder kilder fra Keilhau selv og hans beskrivelser av fjellheimen.

Elevgruppa som skal undersøke den rurale allmuens syn på naturen kan for eksempel få utdelt et utdrag fra *Ferdaminni* Av Aasmund Olavsson Vinje. Her beskriver han blant annet hvordan bøndene han møtte så på fjellet og fjellheimen. En kone han møtte på skal for eksempel ha sagt om fjellet «Ronden»: «Du seier Ronden er fager, du (...) nei, han er stygg som den Vonde sjølv, og naar han kjem heim med sin Snjoguft og Vind Haust og Vetr, so er her mest ikki verande til Folk men Troll.» Vinje beskriver også en bonde han møtte som bodde i et hus med en vakker fjellutsikt. Likevel skal bonden ha valgt å sette opp et stabbur foran vinduet fordi: «Det fagreste som til er, det er Staburet, for der er Korn og Mjøl og Kjøtt og Flesk.»<sup>163</sup>

Den andre delen av klassen får utdelt utdrag fra Keilhaus reiseberetninger der han beskriver fjellet og naturen som skissert i kapittel 3. Som jeg skriver om i masteroppgaven kan måten noen beskriver naturen på si oss mye om hvilken kulturell bakgrunn forfatteren har. Elevene

---

<sup>163</sup> Vinje, *Ferdaminni fraa Sumaren 1860.*, 84.

kan dermed diskutere først hva slags syn på naturen de får inntrykk av at Keilhau eller den rurale allmuen har. Deretter kan de diskutere hva dette eventuelt kan fortelle oss om dem. Hva er for eksempel viktig for de, og hvorfor? Avslutningsvis kan elevene bli presentert med en tekst som for eksempel beskriver de ulike sosiale og økonomiske forholdene i Norge på begynnelsen av 1800-tallet. Etter dette kan de drøfte hvorvidt denne informasjonen har endret deres opprinnelige oppfatning eller ikke. Elevene jobber blant annet her med dette sentrale kompetansemålet fra Vg3: «[Elevene skal kunne] sammenligne ulike framstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske framstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst.»<sup>164</sup>

### **Utforskende historie og kildekritisk bevissthet**

Et annet kjerneelement i den nye læreplanen vektlegger at elevene skal ha et reflektert forhold til kildekritikk, samtidig som de skal reflektere over hvordan historie skapes gjennom kildebruk: «Elevene skal kunne innhente, tolke og bruke historisk materiale som kilder i egne historiefremstillinger. Kildekritisk bevissthet dreier seg om å kunne avgjøre hva det historiske materialet kan brukes til, og i hvilken grad det kan kaste lys over de spørsmålene vi stiller.»<sup>165</sup>

I lys av dette og av den overordnede delens fokus på bærekraft og miljø kan det være interessant å se Keilhaus beretninger i et klimaperspektiv. Her er kanskje skisseboken «Erindring af Fjeldreisen i 1820» spesielt interessant. Som jeg skriver i masteroppgaven har forskere fra Nasjonalbiblioteket undersøkt skissenes nøyaktighet med moderne fototeknologi og kommet fram til at de som regel er svært nøyaktige. Forskerne fant igjen de nøyaktige stedene Keilhau tegnet skissene og tok fotografier. Det de observerte var at Jotunheimen i dag hadde betydelig mindre snø og mindre isbreer enn på Keilhaus tid.

Et viktig aspekt ved historisk kildekritikk elevene skal lære er at en historisk kilde ikke nødvendigvis er god eller dårlig – det kommer an på spørsmålet en stiller kilden. Jeg tror «Erindring af Fjeldreisen i 1820» kan være en interessant inngang til kildebruk i historieundervisningen nettopp fordi den kan for en elev på videregående skole muligens virke vanskelig å bruke. Presentert med alle skissene kan det kanskje være utfordrende å drøfte hva kilden faktisk kan fortelle oss og hva den kan brukes til. Likevel, hvis læreren presenterer

---

<sup>164</sup> Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)».

<sup>165</sup> Utdanningsdirektoratet.

kildene i et miljøperspektiv, ved for eksempel å vise bilder av de samme områdene i dag kan det kanskje åpne opp for noen interessante klasseromsdiskusjoner rundt hvordan menneskeskapte klimaendringer har påvirket naturområdene i Norge på relativt kort tid – kun drøye 200 år.

Kilden kan for eksempel inngå i en undervisningsaktivitet som tar for seg klima og miljø i et historisk perspektiv. Læreren kan på høyre side av tavla henge opp bildene fra Jotunheimen i 1820, og på venstre side kan læreren plassere bilder av de samme områdene i dag. Elevene skal så undersøke, og lete fram, informasjon og kilder til ulike historiske hendelser og utviklinger som kan forklare hvorfor menneskeskapte klimaendringer oppstod. Elevene skal så systematisere og plassere det de har funnet på tavla. Dette kan gjøres kronologisk gjennom en tidslinje, eller tematisk for eksempel ved å lage SPØKT lister. Elevene jobber her med et annet sentralt kompetansemål i Vg3: «[Elevene skal kunne] utforske fortiden ved å formulere problemstillinger, finne, vurdere og bruke ulikt materiale og presentere egne slutninger.»<sup>166</sup> Ved å systematisere informasjonen og kildene de har funnet øves elevene i å skape historiske framstillinger og årsaksforklaringer. Samtidig bevisstgjøres de gjennom diskusjon med lærer og medelever på at ulike mennesker har ulike framstillinger av de samme historiske hendelsene eller utviklingene.

### **Historiebevissthet**

I læreplanen i histories del om kjerneelementene står dette skrevet om historiebevissthet: «Elevene skal forstå seg selv som historieskapte og historieskapende med en fortid, nåtid og framtid.» Med andre ord skal de se sammenhengene mellom hvordan fortiden har formet nåtiden og framtiden. De skal samtidig forstå at historie ikke nødvendigvis kun «er det som faktisk skjedde», men også måten vi fortolker den. Jan Bjarne Bøe argumenterer i *Bildene fra fortiden: Historiedidaktikk og historiebevissthet* for at historiefaget ofte blir for faktabasert og at det har et for tungt fokus på den politiske historien. Han argumenterer for at et fokus på historiebevissthet kan bøte på dette fordi det krever innlevelse fra eleven.<sup>167</sup> Eleven må med andre ord sette seg inn i hvordan hans eller hennes egen bakgrunn og oppfatninger former hvordan han eller hun ser på historien.

---

<sup>166</sup> Utdanningsdirektoratet.

<sup>167</sup> Jan Bjarne Bøe, *Bildene av fortiden: historiedidaktikk og historiebevissthet* (Kristiansand: Høyskoleforl, 2002), 107–10

En mulig tilnærming for å utvikle historiebevissthet hos elever kan for eksempel være å knytte dette opp mot tematikken i kapittel 4 av masteroppgaven som tar for seg «oppdagernarrativet» i Keilhau kilder. Som jeg skriver i oppgaven iscenesetter Keilhau seg selv som Jotunheimens oppdager. Til tross for de lokale Gudbrandsdølene han møter på sin vei kaller han området et «terra incognita», med andre ord et ukjent og udokumentert område. Dette er et begrep som ofte også kommer opp i forbindelse med kolonitiden og oppdagelsestiden – og dette begrepet bruker Keilhau om et område som i dag kun er noen timer i bil unna Oslo.

Som vist i oppgaven er «oppdagerstemplett» noe som har forblitt med Keilhau og senere historikere helt fram til vår egen tid har betegnet han som en «oppdager». Dette tror jeg kan åpne for noen interessante klasseromsdiskusjoner rundt hvem som «skriver historien» og hvem som blir utelatt. Hvorfor omtales for eksempel Keilhau fortsatt som «Jotunheimens oppdager» samtidig som hans lokale fjellguide, den 60 år gamle og erfarne reinsjegeren Ole Urden, ofte blir utelatt fra fortellingene?

I praksis kan dette gjennomføres gjennom å la elevene skrive historien om Jotunheimens oppdagelse fra Urdens perspektiv. Elevene kan bli presentert med kilden der Keilhau beskriver reisefølgets bestigelse av Falketind. Her skriver Keilhau om hvordan Urden i utgangspunktet rådet han om å ikke gå opp på fjellet:

[Boeck] vilde absolutt op paa den aldrig bestegne Tind og søkte at overtale vor uerfarne Ledsager om Muligheden. Til ingen Nytte indvendte denne, at det var Formastelse, han blev trukken henimod Muren.<sup>168</sup>

Da de kom opp til toppen rådet Urden Keilhau om å ta samme vei ned som de kom opp. Keilhau lyttet ikke på den eldre og mer erfarne fjellføreren og valgte å gå en annen vei ned. Resultatet ble at reisefølget ble splittet opp. Keilhau gikk ned alene, mens Urden og Boeck kom utmattet ned flere timer senere. Keilhau reflekterer ikke mye i kilden over hvorvidt han burde lyttet til Urden eller ikke. Hvordan tror elevene at denne situasjonen så ut fra Urdens perspektiv? Hvordan var det for den eldre og erfarne Urden å ta imot de unge og uerfarne studentene fra Christiania? Her kan læreren også trekke inn dagens by-land debatt, eller for eksempel generasjonsskiller. Elevene kan også få utdelt sitatet Tryggve B. Steen tilskriver Urden:

Det var gilde gutter, men ingen av dem hadde vært til fjells før, og det var mye rart å høre. De skulle "se på bjerge, bjergarter og blommer", hadde de sagt. (...) Hele tiden målte og snakket og skrev de, og den ene sanket blommer som han la i en blikktro. Det løyerligste

---

<sup>168</sup> Keilhau, «De høieste Fjelde i Norge».

var, sa Ola Urden, at de trodde de var de første mennesker i fjellet her! Her hvor jeg og lang' go' far'n min har kjent hver skort i all den tid".<sup>169</sup>

Elevene lærer dermed historiebevissthet gjennom å reflektere over hvordan deres egne og historikers oppfatninger påvirker hvordan de ser på historiske hendelser. De lærer samtidig å forholde seg kritisk til kilder blant annet gjennom å identifisere tendensen i Keilhaus beretning, og hvordan den samme hendelsen kan framstilles fra et annet perspektiv. Elevene jobber dermed også her med dette kompetansemålet fra Vg3: «[Elevene skal kunne] sammenligne ulike framstillinger av en hendelse og reflektere over at historiske framstillinger preges av opphavspersonens ståsted og kontekst.»<sup>170</sup>

### **Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid**

Oppgaven berører også hvordan naturen og den rurale allmuen på 1800-tallet løftes frem som en del av *det egentlige Norge*. Dette skjedde som et ledd i den nasjonalromantiske strømmingen. Dette er relevant for kjerneelementet «Mennesker og samfunn i fortid, nåtid og framtid». Dette kjerneelementet tar blant annet for seg at elevene: «skal kunne se sammenheng i historien og at utviklingstrekk griper inn i hverandre. Elevene skal kunne se fortidens betydning for seg selv i nåtid og framtid. (...) Hvordan har mennesker blitt definert, hvordan har de definert seg selv, og hvordan har de oppfattet sin plass i verden?»<sup>171</sup>

Jeg ser for meg at jeg kan bruke kunnskapen fra masteroppgaven for eksempel i en oppstartsøkt for temaet 1800-tallet i Norge. Jeg ser for meg en oppstart som følger Individ-Gruppe-Plenum metoden (I-G-P). Oppstarten skal ta for seg spørsmålet *hva er typisk norsk?* Elevene får først litt tid til å skrive ned stikkord for seg selv. De skal deretter diskutere spørsmålet i mindre grupper, og komme fram til topp 10 mest typiske norske tingene/aktivitetene etc. de kan komme på. Læreren åpner så opp for at elevene kan dele det de har skrevet i plenum, og skriver det ned på tavla. Det interessante her er at veldig mange av tingene vi ser på som «typisk norsk» oppstod eller ble framhevet på 1800-tallet. For eksempel «å være født med ski på beina», 17-mai, bunad, friluftsliv, folkeeventyr, polferder eller fjellnatur. Læreren kan her for eksempel med farget tusj sette ring rundt alle elementene som har røtter i 1800-tallet.

---

<sup>169</sup> Steen, *Jo Gjende og hans samtid*, 53.

<sup>170</sup> Utdanningsdirektoratet, «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)».

<sup>171</sup> Utdanningsdirektoratet.

Jeg tror et slikt opplegg kan vise elevene temaets relevans for dem selv og nåtiden. Opplegget kan dermed vekke nysgjerrighet og motivasjon. Det viser også at «det norske» ikke nødvendigvis er noe som alltid har vært der. Det er noe som har utviklet seg over tid. Et mulig interessant oppfølgingsspørsmål kan være *i lys av det dere har lært, hvordan kommer vi til definere «det norske» i framtiden?* Elevene jobber blant annet med dette kompetansemålet gjennom et slikt opplegg: «[Elevene skal kunne] analysere hvordan framstillinger av fortiden har blitt brukt i Norge for å skape nasjonal identitet og drøfte hvilke virkninger dette har hatt for ulike grupper.»<sup>172</sup>

### **Konklusjon**

I denne epilogen redegjorde jeg først for hvordan kunnskapen jeg har opparbeidet meg gjennom arbeidet med masteroppgaven kan brukes for å fremme den overordnede læreplanens verdigrunnlag. Jeg så spesielt på hvordan kunnskapen fra oppgaven kan brukes for å fremme «Respekt for naturen og miljøbevissthet». Videre redegjorde jeg for oppgavens relevans knyttet til historiefagets kjerneelementer og et utvalg kompetansemål.

Et overordnet mål for de skisserte undervisningsaktivitetene har vært å vekke nysgjerrighet. Jeg har gjort dette ved å forsøke å knytte oppgaven til et tema elevene har et forhold til fra før – natur, friluftsliv og hva som er «typisk norsk». Jeg har også skissert opplegg som oppfordrer elevene til å se historien fra flere sider. Dette er viktig å formidle fordi historie er mer enn «det som faktisk skjedde». Det er samtidig viktig å oppfordre elevene til å se de lange linjene. «Menneskets påvirkning på klima gjennom historien» er et eksempel på et tema som ikke kan dekkes gjennom undervisning av en bestemt historisk periode.

---

<sup>172</sup> Utdanningsdirektoratet.

## Kilder

- Boeck, Christian Peter Bianco, Wilhelm Maximilian Carpelan, og Baltazar Mathias Keilhau. *Ms.plv. 1247 Baltazar Mathias Keilhau: «Erindring af Fjeldreisen i 1820. Tilegnet min Ven Boeck. Keilhau. Christiania 1821.»*, 1821. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digimanus\\_60181](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digimanus_60181).
- Cappelen, J. W. *Fra pressen er udkommen: Den Norske Rigstidende*. Christiania, 1832. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digavis\\_dennorskerigstidende\\_null\\_null\\_18320101\\_19\\_1\\_1](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_dennorskerigstidende_null_null_18320101_19_1_1).
- Hagemann, Fredrik. «En redegjørelse fra Th. Kjerulf om hans forhold til B.M. Keilhau.», 1963. <https://hdl.handle.net/11250/2674784>.
- Keilhau, Baltazar Mathias. «De høieste Fjelde i Norge». *Hermoder* 23. november 1822, 30 utgave. Mikrofilmarkivet NB.
- . «Et par Ord om geognoisie i Norge af bergkandidat M. Keilhau». *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* 1, nr. 2 (1823): 118–28.
- . *Fjeldsituasjon og Livsfare*. Morgenbladet. Christiania, 1820. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digavis\\_morgenbladet\\_null\\_null\\_18200827\\_2\\_240\\_1](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18200827_2_240_1).
- . «Hulebak-Stenen: et Brudstykke af en Dagbog, ført i Sommeren 1820». *Hermoder*. 21. juli 1821, 5 utgave. Mikrofilmarkivet NB.
- . «IV De skandinaviske Formationers anden Svite: en geologisk Notis af M. Keilhau – Bergkandidat». *Nyt Magazin for Naturvidenskaberne* 1, nr. 1 (1823): 110–52.
- . «Nogle Efterretninger om et hidtil ubekjendt Stykke af det søndenfjeldske Norge». *Budstikken*, 09 1820, Årgang 2 No. 49 og 50 utgave. Mikrofilmarkivet NB.
- . *On the Mode of Formation of Crystalline Limestone, Contact-Products, Cr Ystalline Silicide-Slates, and Unstratified Crystalline Silicide-Rocks [...]*: A. Bd. a. Edinburgh, 1844. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2008020810002](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008020810002).
- . *Reise i Öst-og Vest-Finmarken samt til Beeren-Eiland og Spitsbergen, i Aarene 1827 og 1828. Schweigaardsamlingen*. Christiania: Trykt hos Johan Krohn, 1831. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2008022112001](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008022112001).
- Ukjent innsender. *Literatur. (Indsendt.)*. *Morgenbladet*. 8. utg. Morgenbladet. Christiania, 1832. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digavis\\_morgenbladet\\_null\\_null\\_18320108\\_15\\_8\\_1](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digavis_morgenbladet_null_null_18320108_15_8_1).
- Vinje, Aasmund Olavsson. *Ferdaminni fraa Sumaren 1860*. Christiania, 1861. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2014100808034](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014100808034).

## Litteraturliste

- Adriana Craciun. «What Is an Explorer?» *Eighteenth-Century Studies* 45, nr. 1 (2011): 29–51.  
<https://doi.org/10.1353/ecs.2011.0044>.
- Andresen, Astri, Sissel Rosland, Teemu Ryymin, og Svein Atle Skålevåg. *Å gripe fortida: innføring i historisk forståing og metode*. 2. utg. Samlagets bøker for høgare utdanning. Oslo: Samlaget, 2015.  
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991505111084702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Andrews, Malcolm. *Landscape and Western Art*. Oxford History of Art. Oxford: University Press, 1999.
- Aronsson, Peter, Narve Fulsås, Pertti Haapala, og Eric Jensen Bernard. «Nordic National Histories». I *The Contested Nation: Ethnicity, Class, Religion and Gender in National Histories*, redigert av Stefan Berger og Chris Lorenz, 256–82. Basingstoke, 2008.
- Bigg, Charlotte, David Aubin, og Philipp Felsch. «Introduction: The Laboratory of Nature – Science in the Mountains». *Science in Context* 22, nr. 3 (2009): 311–21.  
<https://doi.org/10.1017/S0269889709990020>.
- Brenna, Brita. «Erik Pontoppidans natur: Melloin orden og under». *Arr*, nr. 1–2 (2005): 87–100.
- Bøe, Jan Bjarne. *Bildene av fortiden: historiedidaktikk og historiebevissthet*. Kristiansand: Høyskoleforl, 2002.  
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990210706874702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Børresen, Anne Kristine, og Astrid Wale. *Kartleggerne: Norges geologiske undersøkelse 1858-2008. Norbok*. Trondheim: Tapir akademisk forl., 2008.  
[https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2014112707576](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2014112707576).
- Danbolt, Ingrid Fuglerud. «En offiser og kunstner i de norske fjell: Wilhelm Maximilian Carpelan (1787-1830) og hans plansjeverk Voyage Pittoresque aux Alpes Norvégiennes». Masteroppgave i kunsthistorie, Universitetet i Oslo, 2009.  
<https://www.duo.uio.no/handle/10852/24777>.
- Felsch, Philipp. «Mountains of Sublimity, Mountains of Fatigue: Towards a History of Speechlessness in the Alps». *Science in Context* 22, nr. 3 (2009): 341–64.  
<https://doi.org/10.1017/S0269889709990044>.
- Giverholt, Helge. *Jotunheimens erobring: 150 års fjellferder i Jotunheimen og Vestheimen*. Norbok. Oslo: Cappelen, 1946. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2008041600053](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2008041600053).
- Greider, Thomas, og Lorraine Garkovich. «Landscapes: The Social Construction of Nature and the Environment». *Rural Sociology* 59, nr. 1 (2010): 1–24.  
<https://doi.org/10.1111/j.1549-0831.1994.tb00519.x>.
- Hegge, Hjalmar. «Det moderne friluftsliv i historisk og filosofisk perspektiv: Menneskets naturopplevelse belyst ved dets forhold av fjellverdenen gjennom tidene». I *Momenter til en dypere naturvernsforståelse*, 43–57. Østlandske naturvernforening og Naturvernforbundet i Oslo og Akershus, 1990.
- Helness, Anne. «Sjanger som nøkkel i historisk lesing av tidligmoderne tekster». I *Grep om fortiden: perspektiver og metoder i idéhistorie*, redigert av Ellen Krefting, Espen Schaanning, og Reidar Aasgaard, 137–52. Oslo: Cappelen Damm akademisk, 2017.
- Hestmark, Geir. «Her ligger Sneen evig» - da dovre falt for Esmarks barometer». *Historisk tidsskrift* 88, nr. 2 (2009): 231–49.
- . *Istidens oppdager: Jens Esmark, pioneren i Norges fjellverden: en biografi*. Oslo: Kagge, 2017.



- [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999919885301902202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Hollis, Dawn L. «Mountain Gloom and Mountain Glory: The Genealogy of an Idea». *Interdisciplinary Studies in Literature and Environment* 26, nr. 4 (2019): 1038–61. <https://doi.org/10.1093/isle/isz044>.
- Institutt for kulturstudier og orientalske språk. «Aitiologiske eventyr», 18. desember 2013. [https://www.hf.uio.no/ikos/tjenester/kunnskap/samlinger/norsk-folkeminnesamling/eventyr-sagn/eventyr/eventyrene-etter-typenummer/aitiologiske\\_eventyr.html](https://www.hf.uio.no/ikos/tjenester/kunnskap/samlinger/norsk-folkeminnesamling/eventyr-sagn/eventyr/eventyrene-etter-typenummer/aitiologiske_eventyr.html).
- Jensen, Chr. L. «Fra fjord og fjell i Helgeland». I *Den Norske turistforenings årbok. 1935*, 144–59. Oslo: Norske turistforening, 1935. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digittidsskrift\\_2014021081021\\_001](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digittidsskrift_2014021081021_001).
- Johnsen, Ben. *Jotunheimens stortopper: folk og fjell gjennom tidene*. Norbok. Oslo: Norsk tindeklub, 1991. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2007081404070](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2007081404070).
- Messel, Nils, Marianne Yvenes, Nasjonalmuseet, og Oppdagelsen av fjellet (utstilling). *Oppdagelsen av fjellet*. Norbok. Oslo: Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, 2008. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2011032403013](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2011032403013).
- Myklebust, Alexander. «Spekulasjon og empiri. Henrich Steffens sitt syn på forholdet mellom vitenskap og filosofi ved inngangen til det nittende århundre». I *Sann Opplysning: Naturvitenskap i nordiske offentligheter gjennom fire århundrer*, redigert av Merethe Roos og Johan Tønneson, 1. utg., 127–46. Oslo: Cappelen Damm Akademisk, 2017.
- Nedrelid, Tove. *Ut på tur: på nordmanns vis*. Cappelen fakta. Oslo: Cappelen, 1993. [http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2010120905064](http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010120905064).
- Nicolson, Marjorie Hope. *Mountain gloom and mountain glory: the development of the aesthetics of the infinite*. Ithaca, N.Y: Cornell University Press, 1959.
- Outram, Dorinda. *The Enlightenment*. 3rd ed. New Approaches to European History. Cambridge: University Press, 2013.
- Pilø, Lars Holger, James H Barrett, Trond Eiken, Espen Finstad, Sunniva Grønning, Julian R Post-Melbye, Atle Nesje, Jørgen Rosvold, Brit Solli, og Rune S Ødegård. «Interpreting archaeological site-formation processes at a mountain ice patch: A case study from Langfonne, Norway». *The Holocene* 31, nr. 3 (1. mars 2021): 469–82. <https://doi.org/10.1177/0959683620972775>.
- Ryymän, Teemu. «Kapittel 5: Å arbeide med tekstanalyse». I *Historikerens arbeidsmåter*, redigert av Leidulf Melve og Teemu Ryymän, 46–69. Oslo: Universitetsforl, 2018.
- Slagstad, Rune. *Da fjellet ble dannet*. Oslo: Dreyer, 2018. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:999919909088902202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- . *(Sporten): en idéhistorisk studie*. Oslo: Pax, 2008.
- Nasjonalbiblioteket. «Slik ser det ut 200 år etter ‘oppdaginga’». Åpnet 9. april 2021. <https://www.nb.no/historier-fra-samlingen/200-ar-sidan-oppdaginga-av-jotunheimen/>.
- Steen, Tryggve B. *Jo Gjende og hans samtid*. Norbok. Oslo: Tanum, 1959. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2016110248010](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2016110248010).
- Sørensen, Øystein. «Hegemonikamp om det norske». I *Jakten på det norske: perspektiver på utviklingen av en norsk nasjonal identitet på 1800-tallet*, redigert av Øystein Sørensen, 13:17–49. KULT-bøker (13). Oslo: Ad notam Gyldendal, 1998. [http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2010050308018](http://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2010050308018).
- . *Kampen om Norges sjel*. Bd. B. 3. Oslo: Aschehoug, 2001. [https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:990115011464702202"&mediatype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).

- Tordsson, Bjørn. *Friluftsliv, kultur og samfunn*. Kristiansand: Høyskoleforl, 2010.  
[https://www.nb.no/search?q=oaiid:"oai:nb.bibsys.no:991022438244702202"&mediateype=bøker](https://www.nb.no/search?q=oaiid:).
- Utdanningsdirektoratet. «Læreplan i historie – fellesfag i studieforberedende utdanningsprogram (HIS01-03)». Utdanningsdirektoratet, 2020.  
<https://www.udir.no/lk20/his01-03>.
- . «Overordnet del – verdier og prinsipper for grunnopplæringen». Utdanningsdirektoratet, 2020. <https://www.udir.no/lk20/overordnet-del/>.
- Øverland, O. A. *Jotunheimens Opdagelsehistorie*. Historiske Fortællinger 19. Kristiania: Cammermeyer, 1896. [https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb\\_digibok\\_2017051148092](https://urn.nb.no/URN:NBN:no-nb_digibok_2017051148092).

## Vedlegg



Vedlegg 1: «Aggershuus Stift (Fra en Top i Koldedalen d. 14. Juli 1820)» Fra: Christian Peter Bianco Boeck, Wilhelm Maximilian Carpelan, og Baltazar Mathias Keilhau, *Ms. plv 1247 Baltazar Mathias Keilhau: "Erindring af Fjeldreisen i 1820. Tilegnet min ven Boeck. Keilhau. Christiania 1821."*, 1821



Vedlegg 2: Flintoe, Johannes, «Fra Jotunheimen. Hurrungene», 1837, Nasjonalmuseet for kunst, arkitektur og design, åpnet 10. april 2021, <https://digitaltmuseum.no/011042411589/fra-jotunheimen-hurrungene-tegning>.